REDEMPTIO

A JÁSZ ÉS KUN TELEPÜLÉSEK HONISMERETI LAPJA

XXII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM | Ára: 300 Ft | 2015. FEBRUÁR

REDEMPTIO (latin szó, ejtsd: redempció) – visszavásárlás, megváltás, önmegváltás. A szó az 1745-ös jászkun redempcióra utal, amikor a jászok és a kunok példás összefogással, saját erejükből visszavásárolták régi kiváltságjogaikat. Mária Terézia magyar királynő 1745. május 6-án írta alá a jászok és a kunok redempcionális diplomáját.

Dargavsz, a holtak városa a Kaukázusban, a Világörökség része *Fotó: Bathó Edit*

TARTALOM

Enigmatikus gepida spatha és kardkoptató Szolnokról (egy germán síregyüttes tárgyainak rekonstrukciójához) ..... 2-3. oldal
Oszétek és magyarok II. rész ..... 3-5. oldal
Kőképek Jászfényszarun ..... 6. oldal
JÁSZKUNSÁGI CSALÁDFÁK nemes Utassy család ..... 7-9. oldal
A Riszner-féle nőnevelde a török sebesültekért ..... 9. oldal
Előkerült Fülöpszállás városalapító oklevele ..... 10-11. oldal
A jászsági zsidóság emlékeiből ..... 11. oldal
Kérjük az 1 %-ot ..... 11. oldal
A felújított alsószentgyörgyi vízimalom históriája ..... 12-13. oldal
Jászapáti város első fúrt kútjai I. rész (1867–1910) ..... 14-15. oldal
Emlékezés a szentandrási IPA-parkban ..... 16. oldal
„Mellékfoglalkozásként" tudósok ..... 16-17. oldal
Oszét költő kapta a Balassi Bálint-emlékkardot ..... 18-19. oldal
Szégyenkő ..... 19. oldal
A jászok vendége volt az iráni nagykövet ..... 20. oldal
A legelső karcagi ferdinánd recept ..... 20-21. oldal
Könyv a jászsági tanyavilágról ..... 22-23. oldal
Verselő jászok ..... 23. oldal
Laki Ida festőművész 94 éves ..... 24. oldal
Díjátadás a jászberényi keresztény bálon ..... 24. oldal

Enigmatikus gepida spatha és kardkoptató Szolnokról (egy germán síregyüttes tárgyainak rekonstrukciójához)

Eddig már két dolgozat erejéig volt alkalmam foglalkozni az utóbbi időben egy kevéssé, jóformán ismeretlen maradt Szolnok városi, kora népvándorlás kori sír-együttessel, először a mesterszállási Falufigyelő, utána pedig jelen jászberényi Redemptio lapjain. Ezen utóbbi esetben a pajzsdudort választottam a bemutatás és a régészeti körüljárás, megbeszélés tárgyául, mellyel kapcsolatban nyomban kiigazítást, helyesbítést kell tennem, még mielőtt tulajdonképpeni témámra térnék. Ugyanis az archeológiai szakirodalom elérhetőségének esetlegessége (latinosan casus fortuitus) okán éppen azt követően került kezembe ama kötet, amely ezt a tévedést előhozta.

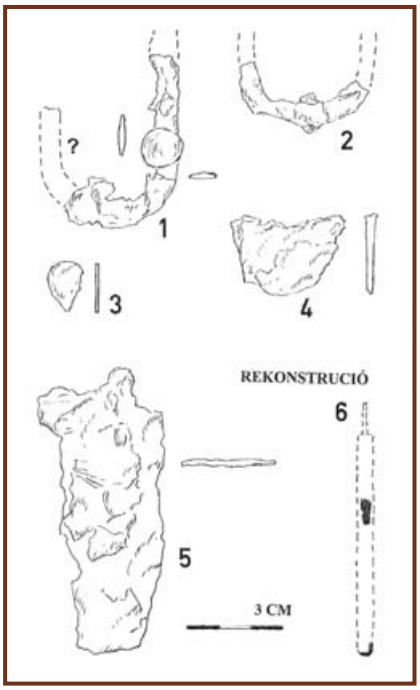

Szolnok-Vár. Gepida harcossír néhány lelete, kardvas és hüvely maradványai (úgymint a vas kardkoptató kerete, valamint bronz részei: utóbbi 3 és 4 is)

A most már fénymásolatban a magam, illetve a múzeumi könyvtár állományát gazdagító szomszédos országbeli régészeti monográfia (nyomdából való kikerülése 2011-ben) az Érmellék Kr. u. 5-6. századi emlékanyagát is érinti, s ezen belül az ominózus érmihályfalvi előkelő nemesi harcos sírt is. Úgy tűnik, a lelet, illetve leletdarabok korrekt rajzos publikálásával megoldódott egy, a temetkezés előkerülése (1926, pontosabban 1930 és 1932, Roska Márton közlése/dolgozatai) óta a szakkörök számára rejtélyes, talányos tárgymaradványok – összesen három darab – mivolta, most már igen nagy valószínűséggel. A szerző, Ioan Stanciu meggyőző módon ír bronzszegecses pántos vassisakról (coif de fier, Spangenhelm), mely szaporítja a másutt sem nagyon gyakori gepida kori előkelő harci védőfölszerelés darabjait (Batajnica, Hódmezővásárhely, Mezőbánd, Szentes és talán egyéb kisebb töredékek is?). Az érmihályfalvi lelet történetéből még csupán csak azt említem, hogy Csallány Dezső 1961-ben helyesen a sisakmaradványok közé sorolta.

Kr. u. 5-6. századi kétélű gepida kardok (spatha-k) lelőhelyei Jász-Nagykun-Szolnok megyében (csak a legbiztosabb lelőhelyek, ámbátor közte a vári is)

Bizonyos szempontból hasonló a helyzet a Szolnok-vári tárgytöredékek esetében is, mindenesetre nem hátrálok meg közlésük elől, éppen az érmihályfalvi, nyolcvanöt esztendeig megítélhetetlen emlékek példája miatt is. A temetkezés fragmentumai közül öt olyan emelhető ki és sorolható együvé, amely szoros mód karddal, kardtartozékkal lenne összefüggésbe hozható; nem zárva ki annak lehetőségét, hogy továbbiak járulhatnak még hozzájuk. Hogy egyáltalán volt, kellett lennie ilyen támadófegyvernek a sírban, mutatja egy lapos, egyenes, minden lehető oldalán sajnos töredékes vaslemezdarab (max. 8x4 cm méretben és 1-2 mm vastagságban), ami a kardpenge vagy másképpen kardlap/-vas szerény, kevés maradványa. Mérete azt sugallja, hogy kétélű-széles-hosszú pallosról van szó, ún. spatha-ról, mely mellesleg egy görög-latin eredetű, eredetében botanikai vonatkozású szó, római és népvándorlás kori és modern fegyvertörténeti-szakirodalmi használatban.

A további leletek a kardhüvellyel állhatnak összefüggésben: két-három vasfragmentum U-alakú forma, éspedig egy kisebb és egy nagyobb (tehát párban), pántszerűek.

A nagyobbik darab érdekessége, hogy az egyik száron lapos vaskorong ül, ámde egyértelműen nem szegecs(fej). A rozsdarögökből egyéb tartozékrészre nem mernék következtetni (szélességük 4-4,5 cm, a legnagyobb szár hossza 5,5 cm, a hajlított vaspánt szélessége kevesebb mint 1 cm, az említett korong átmérője kb. 1,3 cm).

A harmadik leletegységet két fragmentum képviseli: egyrészt egy távolról U-alakú, kombinált vas ill. bronz lemez halvány famaradványokkal (?), másrészt egy apróbb, vékonyabb bronzlap-töredék (méretük több mint 3,5-ször kb. 2,5 cm és 1,6x1,1 cm, akkurátusan mérve).

Azaz, mondhatni, az U-alakú és a bronznyomos tárgy nagyságban passzol egymáshoz – a dolog minden erőltetése nélkül. (Az egész jelenség figyelemre méltóan emlékeztet egy a Kr. u. 5. század második feléből származó Niš környéki, prokulje-i előkelő harcossír kardszerelékeire.)

Ha mindezeket a formai és méretadatokat összeteszem, olybá tűnik, hogy nem vagyok tévúton, s csakugyan egy kard és védő-/hordtokjának nyomában járok.

A problémát némileg az okozza vagy okozhatja, hogy a hüvelyszerelék, a koptató (Ortband a német terminológiában), bár alakja és lemeze rendben van, vasanyaga és (dísz?) korongja miatt különlegesnek látszik, legalábbis a magam és jelenlegi ismereteim alapján.

Úgyhogy párhuzamos leleteket, mindenesetre olyanokat, amelyek valóban annak számíthatnának, nem tudok említeni – a gepida régészeti emlékanyagból bizonyosan nem, vagy megengedve alig. Mégis, a leletek elővétele és publikálása annyit eredményez, hogy nagy valószínűséggel eggyel gyarapodott a Közép-Tisza-vidékről származó Kr. u. 5-6. századi kardok köre – az előkerülés évének rendjében: Szolnok-Repülőtér, 1952-1955 [egy-két egyélű és hat kétélű]; Szolnok-Vár, év nélkül [kétélű kard]; Tiszafüred-Nagykenderföldek, 1975-1976 [kétélű kard]; Tiszagyenda-Homokbánya, 1979 [egy vagy két kétélű és egyélű kard]; Tiszagyenda-Búzaszerző-halom II. dűlő, 2006 [kétélű kard]; Tiszagyenda-Búzaszerző-halom I. dűlő, 2007 [kétélű kard] – remélhetőleg nem tévedek, s valóban két külön lelőhelyről van szó; Rákóczifalva-Bagi-föld, 2007 [kétélű kard]; Tiszabura-Ledence, 2009 [kétélű kard]. Igazából ez az összeállítás csupán része, s ténylegesen nem is következetes része egy számosabb leletegyüttesnek, úgyanis néhány esetben (pl. Csépa, Rákócziújfalu, Szelevény, Tiszaderzs, Tiszaroff) erőteljesebb vagy halványabb a gyanú, hogy valamilyen formában gepida illetőségű fegyverekről van szó.

A vári harcos sír eddigi irodalma a szerzőtől: Egy feledésbe merült gepida harcos-sír a szolnoki vár területéről. Falufigyelő 2013, XXIV. évfolyam 7-8-9. szám, július-augusztus-szeptember (Mesterszállás) 15-16. old. és Egy Szolnok városi gepida sírlelet pajzsáról (ún. Horgos típusú umbók a Merowing-kor alföldi emlékanyagában). Redemptio XXI. évfolyam 1. szám. 2014. február (Jászberény) 2-4. old. A 2. képen szereplő leletek másodlagos-/harmadlagos forrása ugyancsak saját, számítógépes-kéziratos összeállításom: A Közép-Tisza-vidék (Jász-Nagykun-Szolnok megye) kora népvándorlás kori, nagyrészt gepida sírleleteinek katasztere – Kr. u. 4-7. század. Szolnok, kontinuus készületben.

A „Wörter und Sachen" – szavak és tárgyak szellemében kerekítem ki dolgozatomat a gót nyelvű Biblia-töredékekben előforduló, vonatkozó keleti germán köznevekkel/főnevekkel mindenekelőtt.

A kard két szóalakban adatolható: leggyakoribb a *hairus,* közel tíz előfordulással, messze elmarad mögötte a *meki,* egyetlen előfordulással. Történetesen a kardhüvely neve is megvan: *fodr,* úgyszintén szingulárisan. Az evangéliumokból és a levelekből, magától értetődően főként a *hairus* szókörnyezetéből, a fordulatokból/szókapcsolatokból egy mai modern szótár címszavaihoz hasonló szép nyelvi anyag állítható össze (a fegyver forgatására, használatára vonatkozóan). Tervezem ezt kidolgozni, a gót-gepida nyelv fegyverszavait érintő blokkba ágyazva természetesen – amely módszert már több alkalommal volt lehetőségem alkalmazni, kipróbálni.

Cseh János régész

Oszétek és magyarok II. rész

A történelem forrásai szerint az iráni nyelvű törzsek több mint ezer esztendeig uralták Délkelet-Európát. A régészet adatai szerint az iráni nyelvű törzsek behatolása a mai Magyarország területére az i.e. I. században a szkíták nevéhez kapcsolható. A nyomukban szarmata törzsek – a jazigok haladtak. Átkelve a Don folyón és a Kárpátokon a jazigok az I. évszázadban (20 év) a mai Magyarország és Szlovákia területén rendezkedtek be. Az adott területen való tartózkodásukat a történeti évkönyvek is feljegyezték. 169-ben a jazigok átkeltek a Dunán, és benyomultak Pannóniába. Azonban a Marcus Aurelius által vezetett rómaiak elleni ütközetben vereséget szenvedtek, és a kiindulási helyzetükbe voltak kénytelenek visszaszorulni. Ennek ellenére a régészeti feltárások szerint a jazigok továbbra is Magyarország területén maradtak, jóllehet a 3. században a hatalmuk egyre gyengült. 430-ban a Magyarország területére benyomuló hunok támadtak rá a jazigokra.

A jazigokon kívül a 2. évszázadban egy másik szarmata törzs jelent meg a magyar alföldön – a roxolánok. Ők is hosszú ideig (a hunok inváziójáig) tartózkodtak a későbbi Magyarország területén (Szulimirszkij, 20007:154–168).

A 4. évszázad táján a szarmaták új csoportja: az argaragantok és a limigántok szállták meg a magyar alföldet. Végül, 372-ben az Észak-Kaukázusban megjelentek a hunok. A velük való küzdelemben az alánok, akik aktívan részt vettek a nagy népvándorlásban, vereséget szenvedtek, miután szövetségre léptek a győztessel és elindultak nyugatra. Ezek voltak a Don vidéki alánok. Más barbár törzsekkel együtt az alánok tevékeny szerepet vállaltak a római birodalom védővonalának a lerombolásában. 380-ban Gratianus császár foederatusok jogán letelepítette Dél-Pannóniában a hunok és az alánok egy részét a barbár törzsek nyomása ellen védelmezni a birodalom határait. A császárnak erről a tettéről remek beszámoló található Pacatus Drepanius római proconsul panegirikusában, amelyet a 394. esztendőben Theodosius császár tiszteletére írt: «Végül te engedted meg

(folytatás a 4. oldalon)

(folytatás a 3. oldalról)
a barbár népeknek, akik megesküdtek neked, hogy önként segítséget nyújtanak, akiknek megtiszteltetés fegyvertársaidnak lenni, evégett visszavonultak a határról a megbízhatatlan csapatok, és a segédhadak csatlakoztak a mi katonáinkhoz. A nagylelkűséged által meghívott szkíta törzsek akkora sokaságban kezdtek növekedni, hogy úgy tűnt, mintha utasítást adtál volna a barbároknak erre, akiktől megszabadítottad a tieidet. Említésre méltó dolog! Megtörtént, hogy a római vezérek parancsnoksága alatt és római zászlókkal Róma volt ellensége is követe a jelvényeket, amelyekkel korábban szemben állt, maga is katonává lett, megtöltötte Pannónia városait, amelyeket nem is olyan régen ellenségként dúlt és pusztított.

A gót, a hun, az alán válaszolt a felhívásra, elvonult őrségre, és félt, nehogy a katonai táborhelyen kívülre kerüljön» (Alemany, 2009:106–107). A szövegből először a szkíták (alánok) nagy száma derül ki, másodszor, a «barbár»-szövetségesek letelepítésének legfőbb területe a Duna közepén Pannonia volt.

Az iráni nyelvű törzsek felsorolt mozgásain kívül a történelem számára ismert még egy alán-ászi áttelepülési hullám Magyarország területére Közép-Ázsiából, amely a 10. századtól a 12. század végéig tartott (Kuznyecov, 1991:90–91). Amint a kifejtettekből látható, az iráni nyelvű törzsek, különösen a szarmaták és az alánok fokozott akkumulációjának a folyamata Magyarország területére az 5. évszázadig folytatódott. A tatár-mongol invázió előtt pedig megújult.

Ismeretes, hogy a magyarok elődei Nyugat-Szibériából, az Ural mellékéről származtak. Az uráli nyelvcsalád finnugor ágához tartoznak. Közeli rokonaik az osztjákok, hantik, manysik, vogulok. Idővel a magyarok délnyugatra vándoroltak a 4-8. században, s Oroszország déli sztyeppéin valamint az Északi-Kaukázusban (a Don és a Duna alsó folyásának vidékén) telepedtek le. Itt hosszú ideig a közeli szomszédaik az alánok egymás mellett élő népes törzsei voltak. Amennyiben valamikor határosak voltak egymással, az alánok és a magyarok között szoros kapcsolatok léteztek (Kuznyecov, 1991:96). Így történt, hogy a két nyelvi közösség tagjai szomszédságba kerülvén egymással, a kapcsolatuk eredménye, mint fentebb már kifejtettük, az alán jövevényszavaknak a magyar nyelvbe való belekerülése lett. Megállapított tény, hogy a magyarok szomszédjai a Don alsó folyásánál a nyugati alánok – a mai digorok elődei voltak. Ennek világos bizonyítéka, hogy a magyar nyelv ismert oszét jövevényszavai az oszét nyelv digor dialektusához tartoznak (Abájev, 1949:253).

Egy sor tudós véleménye szerint, a magyarság elődei nem mindnyájan mentek el a 9. században nyugatra. Egy részük (a szavárd magyarok) keletre húzódott, s a 9. századtól a 13. évszázadig az észak-kaukázusi sztyeppéken élt, s területileg mind a nyugati, mind a keleti alánokkal szomszédságban voltak (Kuznyecov, 1991:101). Munkácsi Bernát ezt a területet a Volga, a Kubán és a Terek közötti sztyeppékre konkretizálja (Munkácsi, 1904: 84–90, 98). Ennek a korszaknak az eredményeként magyar nyelvben az iron és a digor dialektusok szavai egyaránt megtalálhatók. Végeredményben mindez hatással volt az etnolingvisztikai kapcsolatokra.A történeti források alapján, a 9. században a pecsenegek nyomására a magyarok nyugatra húzódtak, s letelepedtek Kelet-Európának általuk jelenleg is elfoglalt területére (Szovjet történeti Enciklopédia, 1963:313). A magyarokkal együtt távozott nyugatra a doni alánok egy része is. Sőt, mi több, a Duna medencéjébe (Pannóniába) történő nyugati előnyomulás közben kapcsolatot építettek ki a jazigok és roxolánok utódaival, s úgyszintén az alánokkal, a Nagy népvándorlás résztvevőivel. Ily módon egy meghatározott területhez való vonzódás és az egymás szomszédságában élés következtében az alánok valamint a magyarok egymásra való hatása nyilvánvaló. Ez a szomszédság és a folyamatos egymással történő érintkezés, vallja Kovács Béla magyar kutató, nem voltak hatás nélküliek a magyar-oszét nyelvi és kulturális viszonyra. Az új lakóhelyükön letelepedve a magyarok helyben lakóvá váltak, s összevegyültek a helyi szláv, germán és alán törzsekkel. Az elmondottakat a régészet adatai is megerősítik: az alán lakosság Pannóniában fennmaradt a magyarok ideérkezéséig, s a Magyar Királyság megalakulásáig.

Ily módon az etnikai mozgásról fentebb ismertetett anyag alapul szolgált V. A. Kuznyecov számára, hogy az alábbi következtetésre jusson: «Az iráni nyelvű lakosság Magyarország területén történő akkumulációja, különösen a szarmata időszakban és egészen a 12. évszázadig folytatódva, olyan etnikai réteget alakított ki, amelyik meghatározó szerepet játszott az irániak további magyarországi történetében. Az irániak felhalmozódási folyamata valamint újonnan érkezők etnokulturális integrációja a régi törzsekbe, akik már Magyarországon éltek, előkészítette a talajt a jászoknak a 13. század közepén érkezett csoportja számára, s lehetséges, hogy ennek a migrációnak a célzatosságát is előmozdította» Kuznyecov, 1993:III). Amikor a mongol-tatárokkal az Északi-Kaukázusban folytatott küzdelem során az alánok meg a polovecek (kunok) vereséget szenvedtek, nyugatra húzódtak és a mai Magyarország területén telepedtek le, azon a területen, amelyen ezer esztendőn keresztül az iráni kultúrával átitatott iráni elem már jelen volt.

Ily módon az iráni nyelvű törzsek és a magyarok kapcsolatai, amelyek évezredekre nyúlnak vissza, folytatódtak, s elsősorban a nyelvben jelentek meg. A jász fenomén lényege V. A. Kuznyecov szerint «abban rejlik, hogy a magyar nép elidegeníthetetlen részének tekintve magukat, a jászok tudatában vannak külön származásuknak és történelmüknek». Így összegezve: «Magyarok vagyunk – de jászok is» (Kuznyecov, 1993). Mint fentebb megjegyeztük, az oszét nyelvben a finnugor jövevényszók egy része, sőt fordítva is, a «protooszéteknek» a finnugor törzsekkel való kapcsolatai következménye. «Ez, – folytatja tovább a gondolatát Abájev, –egy igen távoli időszakban képzelhető el, amikor a finnugor népesség messze délre tolódott» (Abájev, 1949:33). Ahogyan a tudósok vélik, az iráni nyelvű szkíták kapcsolatának az ideje az i.e. 2-1. évezred határán lehetett a Dél-Urál táján (Uo. C.83).

A szkíták őshazájának a kérdése mindmáig két változat között vitatott. A tudósok egyik csoportja úgy véli, hogy a szkíták sehonnan sem érkeztek: hanem Dél-Oroszország és az Észak-Kaukázus őshonos népe. A tudósoknak egy másik, népesebb csoportja azt vallja, hogy keletről érkeztek. Ezek között egyesek úgy vélik, hogy Iránon és a Kaukázuson átvezető úton jöttek, mások az északi útvonalat tartják valószínűnek, az Urál és a Kászpi tenger között. A szkíták mozgásának északi útvonala mellett voksoló tudósok között volt V. I. Abájev is. Saját nézőpontját egy sor nyomós érvvel indokolta, amelyek között az oszét nyelvben a növény- és állatvilág északi jellegéről tanúsko-

dó finnugor, a magyar nyelvben pedig oszét elemek szerepelnek. Aközben, nyugatra haladva a szkíták az alsó Volga vidék környékén a délre kimozduló finnugor törzsekkel érintkeztek. Más találkozások is létezhetnek, a nyelvészek azonban még nem tárták fel ezeket.

Ily módon az iráni és az ugor világ közötti kölcsönös kapcsolatok két évezreden át folytak, s nemcsak a történeti évkönyvekben találtak megemlítésre, hanem a nyelvben és az epikus alkotásokban is. A magyar tényező jelentőségéről az alán-oszét identitás bizonyítékául V. I. Abájev azt írta: «Egyes, csak oszét elemek a magyarban az oszét-alán egység bizonyítékául szolgálnak, olyan csattanós és világos bizonyítékként, mint bármelyik történeti dokumentum» (Abájev, 1949:43).

Olyan kapcsolatok, mint a magyarokkal valók, az oszétek esetében egyetlen más olyan néppel sem lelhetők meg, akikkel a történelmi múltjukban valaha is érintkeztek.

Ennek az oka abban rejlik, hogy «az alánoknak az a része, amelyiknek közvetlen utódjai az oszétek lettek, igen korán telepedett le a Közép- és a Nyugat-Kaukázus hegyei között, s csak részben vett részt a testvérei későbbi mozgásában és hadjárataiban, a síkságon maradt» (Ugyanott C.82).

Telik az idő, a történeti korszakok váltják egymást. Azonban mind újabb és újabb adatok bizonyítják azt, hogy a természetben nem léteznek kémiailag tiszta nációk. A népek kapcsolatba kerültek egymással és kölcsönösen hatottak egymásra, s ennek a következményeként a kultúrájuk gazdagodott. Abban a korszakban, amikor a népek közötti viszálykodások tetőfokukra hágtak s mindegyik kontinensre kiterjedtek, a népek közötti kölcsönös kapcsolatok kutatása és a népek egymásra való hatása nemcsak tudományos, hanem politikai jelentőséggel is bír.

Ludvig Csibirov

IRODALOM:

Абаев В. И. Осетинский язык и фольклор, М.-Л., 1949.

Абаев В. И. К алано-венгерским лексическим связям // Europa et Hungaria / Congressus. Ethnographicus in Hungaria. Budapest, 1965.

Алемань А. Аланы в древних и средневековых письменных источниках. М., 2003.

Гордеев Ф. И. О поздних сарматских заимствованиях в восточнославянских языках //Вопросы финно-угроведения. Вып.У1, Йошкар-Ола, 1970.

Денисов П. В. Религиозные верования чувашей. Чебоксары, 1959.

Зичи Е. Путешествие по Кавказу и Центральной Азии //ОГРИП, 1967.

Кашафутдинов Р. Г. Народные (общественные и семейные) праздники казан-ских татар. Казань, 1964.

Красницкий К. Кое-что об осетинском округе и о правах туземцев его //ППКОО\Кн.1. Цх., 1981.

Кузьмин Д. Нарты и манси: эпические параллели// Эхо Кавказа,2012, от 31 июля.

Кузнецов В. А. Ясы в Венгрии (краткий исторический очерк)//Известия СК НЦ ВШ, 1985, №3.

Кузнецов В. А. Алано-осетинские этюды. Вл., 1993.

Мансуров Н. Владикавказ 6 января // Новое обозрение, 1896, №413.

Немет Ю. Список слов на языке ясов, венгерских алан. Перев. и прим. Абаева В.И. Орджоникидзе, 1960.

Ницик П. О происхождении осетин // ППКОО Кн.4 Цх., 1989.

Салмин А. К. Чувашско-осетинские параллели // Известия СОИГСИ. Вып. 5 (44). Владикавказ, 2011.

Советская историческая энциклопедия, 3. М., 1963.

Сулимирский Т. Сарматы – древний народ юга России, М., 2007.

Сыницин И. В. Сарматский курганный могильник у деревни Старые Каишки // Сборник Нижневолжского краевого музея. Саратов, 1932.

Чибиров Л. Венгерский ученый в Осетии // Газ. «Советон Ирыстон», 1965, от 31 марта.

Чибиров Л. А. Традиционная духовная культура осетин, М.2008. Штедер. Дневник путешествия из пограничной крепости Моздок во внутренние местности Кавказа, предпринятого в 1781 году // ОГРИП, Вл., 1967.

Munkácsi B. Alán nyelvemlékek szókincsünkben/ Ethnographia, XV, 1-2 szám, 1904.

***

Csibirov, Ludvig: (oszétül Cybyrty Aleklszejy fyrt Ljudvig (1932. november 19, Sztalinir, Dél-Oszét Autonóm Terület) – dél-oszét politikus, történész, publicista, Dél-Oszétia első köztársasági elnöke (1996–2001).

1956-ban kitűnő eredménnyel fejezte be K. L. Hetagurov Észak-Oszét Állami Pedagógiai Főiskola történész karát. Etnográfus, a történettudományok doktora 1978-tól), professzor (l981-től), a Dél-Oszét Állami Pedagógiai Főiskola rektora.

Ludvig Csibirov etnográfus

Mintegy 160 orosz és oszét nyelvű tudományos dolgozat szerzője az oszét nép valamint a Kaukázus egyéb népei néprajza, történelme és kultúrája köréből.

Städer (születésének és halálának az éve ismeretlen), az orosz hadsereg alezredese, az Észak- és a Közép-Kaukázusról szóló földrajzi és történeti-néprajzi leírások szerzője (1781). A naplója gazdag anyagot tartalmaz a Kaukázusra vonatkozó 18. század végi orosz politikáról. (Осетины глазами русских и иностранных путешественников. (XIII—XIX вв.), Орджоникидзе, 1967. – Az oszétek az orosz és külföldi utazók szemével (XVIII–XIX. sz., Ordzsonikidze, 1967).

Kovács J. Béla fordítása

Kőképek Jászfényszarun

Bár elvétve az egész országban találhatunk hasonló szakrális eredetű kis építményeket, a jászsági (Jászberény és Jászfényszaru) kőképek jellegzetes területi elhelyezkedésével, zömök téglatest alakzatukkal igen különböznek társaiktól. A vallásos rendeltetés mellett a település határát jelző építményekként is szolgáltak. Ezek az építmények is a jászok vallásosságának jó bizonyítékai. Gulyás Éva néprajzkutató kiváló megfogalmazása szerint *„A Jászság legkorábbi szakrális emlékei a jászberényi kőképek. Ezek egykor a város határát jelezték, a négyből ma három áll. Négyzetes alapra épült zömök építmények, lábazattal, zsindelyes vagy cserepes sátortetővel. Oldalain népies domborművek, általában Pieta- ábrázolások. Az egyiket felirata szerint Georgius Kovács építette 1699-ben, aki a török kor után Jászberény híres főbírája volt. Egy másik kőképen a pesti ellen védő Szt. Rozália fekvő alakja is látható. A város bejáratánál védett az egyik legveszedelmesebb betegségtől a pestistől. A kőképek peremén Mindenszentek napján gyertyát szoktak égetni. A néphagyomány szerint a korán elhunyt törvénytelen gyermekeket a tövében temették el, mert a temetőben nem illette meg őket külön sírhely.”*

Az eredeti kőkép a fényszarui Alsótemetőben
Fotó: F. K. V.

A jászfényszarui kőképek keletkezési idejét is a török kiűzése utáni nagy pestisjárványok korára tehetjük. Ugyanis tudjuk, hogy a Rákóczi-szabadságharc alatt az 1700-as évek elején a településen is sok áldozatot szedett a „fekete halál”. A kőképek első ismert írásos említése az 1766-os egyházlátogatás alkalmával fordul elő.

Ebben csak tömören írnak róluk. *„…Van továbbá három képtartó oszlop, az egyikre Szt József képe van festve a másik kettőre semmi.” A tanácsi jegyzőkönyvből tudhatjuk meg, hogy 1775-ben „Seress András notarius a Ks Tanáts által meg intettett, hogy mivel az Helység környülötte levő három köbül való kapolnak teteje éppen bomlandók volnának”.* Tehát ekkor a kőképek fazsindelyes tetőzete már rossz állapotban volt.

A kőképekkel kapcsolatban sajnos kevés adatunk van. Az Alsótemetőben található kőképről ismert, hogy *„… Egy kép is volt benne. Olyan 70 cm hosszú, meg vagy 50 cm széles lehet. Mindenszentekkor gyertyákat égettek benne. A kép úgy összekormozódott, hogy nem látni rajta semmit.”* A kép Szent Józsefet ábrázolhatta, mert a többi kőkép üres volt. Az Alsótemetőben található kőkép fazsindelyes tetejét 1932 után cseréptetőre cserélték le.

A falmélyedésbe 1947-ben került a feltámadt Jézus Krisztus szobra. Az építmény a másik három oldalon hasonlóan boltíves volt, de csak vakablakok voltak. A kőkép adatai: szélessége 270 cm magassága 550 cm volt.

A Kozma utcában található kőképen *„Minden oldalról vakablak vót benne.”* 1937-ben semmisült meg, amikor beledőlt a Berze tóba. *„Vagy három és fél m magas meg vagy 2 m széles lehetett.”*

A Szivárvány utcában álló kőképet 1924-ben bontották le. Annyi tudható róla, hogy a tetején vaskereszt állott.

Sajnos a hajdani három kőképből ma már egy sem áll fenn… Az Alsótemetőben álló utolsó kőképet 2006 nyarán javították, ám az épület rossz állapotban volt, és elkezdték a javításra szoruló részeit cserélni. Végül addig dolgoztak rajta még teljesen szét nem szedték. A kőkép anyaga faragatlan mészkő volt. Helyén az egyházközség és az önkormányzat támogatásával egy meglehetősen aránytalan, egyszerű doboz-szerű „építmény” készült, mely az eredeti kőképre még csak nagyvonalakban sem emlékeztet.

Az építményt, mint kápolnát Jézus szíve tiszteletére szenteltek fel. Az elnevezés a régi kőképből származó Jézus szíve szoborra utal. Az eredeti kőképből mindössze az igen szép népi barokk stílusú kovácsoltvas rács került beépítésre. Ez valószínűleg helyi mester munkája lehet.

„Kápolnává” alakított egykori kőkép az Alsótemetőben
Fotó: F. K. V.

Az építmények pusztulását a nemtörődömségnek köszönhetjük, mert egy kis odafigyeléssel megőrizhetők lettek volna értékes kőképeink. Jó lenne, ha legalább az Alsótemető kőképét újjá építenék, hiszen arról fényképekkel is rendelkezünk.

Felhasznált irodalom és források:

Gulyás Éva: Útmenti keresztek, szobrok a Jászságban. In: Jászsági Évkönyv 1994. 110-121. Szerk.: Pethő László Jászberény, 1994.

Kiss József: *Jászfényszaru nagyközség földrajzi nevei.* II. kötet Jászfényszaru, 1982. (kézirat)

Canonica visitatio 1766. Jászfényszaru

Protocollum 1775. Jászfényszaru (Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára)

Farkas Kristóf Vince történész

JÁSZKUNSÁGI CSALÁDFÁK
nemes Utassy család

Napjainkban a család intézménye sokat változott. Szétesése az 1950-es, 1960-as években kezdődött, és ma is tart. Gondoljunk csak a liberális médiára, ahol majdnem minden nap szóba kerül a családon belüli erőszak kérdése, erősen felnagyítva. Nem véletlenül.

A fenti évtizedekig Magyarországon a lakosság nagy része vidéken, többségében tanyákon élt. Ekkor még a három generációs család volt a jellemző. A szülők, de még inkább a nagyszülők átadták a gyermekeknek az elődeikre vonatkozó információkat, legalább is pár emberöltővel megelőző őseikre vonatkozóan. Azt is tudatták a felnövekvő nemzedékkel, hogy kik a közelebbi és távolabbi rokonaik.

A Rákosi és Kádár rendszerek tudatosan szétverték a több generációs családi köteléket. Ennek sok minden más egyéb mellett az is következménye lett, hogy megszakadt a fiatal generáció tájékoztatása az ősökre, illetve a rokonokra vonatkozóan.

A kommunizmus, később elegánsan csak szocializmusnak nevezett évtizedeiben a család, de tágabb értelemben valamennyi közösség szétverése érdekében, a nemzet pusztítás keretében, a történelemhamisítás elősegítése céljából a magyar családneveket egyszerűsítették. Így az akkor bevezetett személyi igazolványokba az előneveket: gróf, báró, herceg, vitéz, nemes szavakat egyszerűen elhagyták. A családi nevek utolsó „y" betűjét „i"-vel helyettesítették. A családi nevekben az egyes betűk duplázását megszüntették pl. a Paap nevűeket később csak egy „a"-val, Papnak írták. Régen a gyakori családnevek (pl. Kis, Nagy stb.) után megkülönböztetésként valamilyen szó kezdőbetűjét alkalmazták. Ez a szó általában egy név volt, a család korábbi jeles férfijának neve. Így pl. a Nagy L. , Nagy G. különböző ágú családokat jelentett. Az én nevem Kiss M. János volna. Az M betű bizonyos Kiss Mátyás felmenőnkről került a nevünkbe, akit háromszor választottak meg jászkapitánynak, illetve jászkun alkapitánynak, és nemesi oklevelet is kapott. Természetesen édesapám személyi igazolványába az M betű már nem került bele. Így, én már simán csak Kiss János lettem. Illetve az egyik személyi igazolványom cseréjénél az egyik „s" betűt is megspórolta valamelyik hivatalnok. Ennek az lett a következménye, hogy később, amikor még külföldön gépkocsivezetéshez nemzetközi jogosítványra volt szükség, azt addig nem kaptam meg, amíg a hibás egy „s"-sel írott okmányaimat ki nem cseréltem. Ez nem kevés pénzembe került. Az M betű visszaállítására pedig nem volt lehetőségem, mert már édesapám halotti anyakönyvi kivonatában nem szerepelt az M betű.

Ugyanez történt Utassy Magdolnával, az egyik Jászapáti élő Utassy család leszármazottjával. Szülei ugyancsak átestek a családi nevük egyszerűsítésén. Magdikának az iskolában csak simán „Utasi"-nak írták a nevét. A kislány viszont szüleitől tudta, hogy hogyan kellene írni a nevét, mert ő nemes Utassy Demeternek a leszármazottja, aki 1646-ban a törökök elleni harcban

Az Utassy család nemesi címere

kifejtett hősiességéért nemesi oklevélben részesült. Egyik osztályfőnökével a nevének írása miatt igen sok konfliktusa volt. Gyermekként nem értette, hogy miért nem írják a nevét helyesen.

Magdikában ez a gyermekkorában átélt sérelem igen mély nyomot hagyhatott, mert felnőttként, a rendszerváltozás után ez vezetett oda, hogy hallatlan nagy szorgalommal és szakszerűen csaknem teljes egészében feldolgozta az Utassy család történetét. Személyesen is felkeresett nagyon sok ma még élő Utassy családot Bükkszenterzsébettől Csantavérig. Akiket pedig nem tudott felkeresni személyesen a családok nagy száma és a távolságok miatt, azokat levélben tájékoztatta. Nagyon sokan csak akkor szembesültek származásukkal, amikor Magdika közölte velük, hogy ők is a nemes Utassyak leszármazottai. A családfakutatás során több levéltárban kutatott a hiteles dokumentumok beszerzése, és feldolgozása érdekében. A nevéhez fűződik az egyre bővülő számú nagy család találkozásainak kezdeményezése is. Kutató munkájába később bekapcsolódott a Cegléden élő Ankáné Utassy Ida is.

A nemes Utassy család rövid története

Bessenyei Lajosné Utassy Magdolna és Ankáné Utassy Ida a család történetét feldolgozó hiteles források alapján készült kiadványaik szerint őseink a középkorban Felvidéken, Gömörországban, a Rimaszombat melletti Utas pusztán éltek, a Füleki várhoz nem messze.

III. Ferdinándtól 1646. november 9-én Utassy András és neje, Vincze Anna és fia, Lőrincz, valamint testvérei, István és Demeter nemeslevelet kaptak valószínű a török elleni harcokban kifejtett hősies cselekedeteikért. Később a család az Utas pusztához nem nagy távolságra lévő Istenmezeje nevű Városztó völgyében lévő területre vándorolt. Innét tovább indultak délre, az akkori Szenterzsébetre, a mai Bükkszenterzsébetre. A család egy része ma is itt él. A temetőben a fejfák felirata szerint minden negyedik sírban Utassy nevű elhunyt van eltemetve.

A ma élő idős Utassyak még emlékeznek felmenőik intelmeire, szorgalmukra, akik így vélekedtek: *„A munka a legfőbb jó az ember életében, úgy dolgozz, mintha mindig élnél, és úgy imádkozz, mintha mindjárt meghalnál"*.

Bükkszenterzsébetről történt a család egyes tagjainak további délre történő kirajzása. A családfa kutató Utassy Magdolna az Egri Főegyházmegyei Levéltárban található káptalan bizonyságlevelek alapján megállapította, hogy az 1500-as években kerültek az Utassyak a Bükkszenterzsébettel szomszédos és távolabbi Heves megyei településekre, és jóval távolabbra, délre Tiszaszőlősre,

(folytatás a 8. oldalon)

(folytatás a 7. oldalról)
Tiszaigarra, Tiszaabádra /a mai Abádszalókra/. A Jászságba, Jászapátira Demeter fia, István költözött, és a Jászapátin ma élő valamennyi Utassy, illetve mellékági leszármazott /akinek a felmenőinek az édesanyja volt Utassy/ az ő utódja. A Jászapátin élő Utassyak közül nagyon sokan tovább vándoroltak. Elsősorban a Jászságba és Jászapáti korábbi pusztáira: Kocsérra, Kunszentmártonba, Hevesiványra. Továbbá Etyekre, és a Kiskunság több településére, sőt Délvidékre, Bácskába, főleg Szabadka mellett, elsősorban Csantavérre, de többen eljutottak még délebbre, Újvidék és Temerin térségébe. Így ma szinte Magyarország minden településén Győrtől Gyuláig mindenhol élnek Utassy leszármazottak.

Magdika legújabb kutatási eredményeként tudjuk, hogy nagyon sok Utassy él Szlovákiában és Erdélyben. Viszonylag sok család került a történelmi Magyarország határain kívülre. Így vannak Utassyak nemcsak Európában, hanem Amerikában, Kanadában. Az USA-ban /New Yorkban, Texasban/, és egész nagy számban az afrikai Nigériában. Valószínű, hogy valamelyik Utassy férfi afrikai vadászata alkalmával kint maradt, ugyanis az ott lévő rokonaink egyik része fehér, másik része fekete.

Bessenyei Lajosné Utassy Magdolna munkásságának másik nagy értéke a családfa feltárása mellett, hogy kezdeményezője volt a családi összejövetelek, családi találkozások megszervezésének és ezek hagyománnyá válásának.

Az Utassy találkozók időpontja és helyszíne: 1997 (Jászapáti), 1999 (Bükkszenterzsébet), 2002 (Jászapáti), 2006 (Bükkszenterzsébet), 2008 (Kocsér), 2010 (Jászapáti), 2012 (Öttömös), 2014 (Cegléd). Az 1997-ben Jászapátin megtartott elő találkozót megelőzte egy szűkebb családi összejövetel a Jászapátin lakó Utassy Jánoséknál, ahová Bükkszenterzsébetről eljött Utassy Béla és további 5 fő az ugyancsak Bükkszenterzsébeten élő Utassyak közül. Béla bácsi ekkor bemutatásra elhozta a Bükkszenterzsébeten őrzött eredeti nemeslevelet. A csoport Magdika meghívására érkezett, mert tudomására jutott, hogy Béla bácsi járt valamikor Apátin, amikor is Utassyakat keresett. Valakivel találkozott is, aki Utassynak vallotta magát – de biztos nem tartozhatott az Utassyakhoz, mert azt mondta neki, hogy rajta kívül itt több Utassy nincs. Ezért Béla bácsi szívesen elfogadta a meghívást, mert erős kételyei voltak afelől, hogy Apátin nem laknak Utassyak. Magdika Béla bácsit kérte fel az ezt követő első Jászapáti találkozón családtörténeti előadás megtartására. Amit akkor Utassy Béla nagyon színvonalasan meg is tartott, és további találkozók előkészítésében is aktívan részt vett, főleg a 2002 – es Jászapáti találkozót segítette. Egyébként ezen a találkozón voltak legtöbben, 250 fő vett részt az összejövetelen. Ezek közül az elsőket tevőlegesen is Magdika szervezte. Az összejövetelekre az adott településeken élők és a már felkutatatott, minden bizonnyal a nemes Utassy leszármazottak kaptak meghívást – számuk állandóan nőtt, ahogy a kutatómunka haladt – így ezeken általában több száz ember szokott megjelenni.

A rendezvény ünnepi részén Utassy Magdika és Utassy Iduka mellett a házigazdák, továbbá a családból felkért személyek tartottak családtörténeti előadásokat. Magdolna és Ida mindig beszámoltak a legújabb kutatási eredményeikről, vagy éppen kiadványaikat ismertették. A rendezvények helyszínén a falon mindig elhelyezték egy kb. 20 m hosszú papíron az addig feltárt családfát vonalas diagram segítségével. Itt mindenki megtalálta a saját helyét, szükség szerint bele is javíthatott, illetve kiegészíthette azt a legújabb családtagokkal (közelmúltban történt születésekkel, házasságkötésekkel).

A találkozók ezen része szívet-lelket melengető, amikor mindenki arra gondol, hogy őseink milyen sokat szenvedtek a töröktől, majd a Redemptio időszakában, és az azt követő évszázadok nehézségektől is. Az ő hősiességük, hazaszeretetük, szorgalmuk ma is példakép kell legyen számunkra!

Az ünnepi részt követő ebéd és baráti beszélgetés, a zene, a tánc – ugyanis az Utassyak ma is nagyon szeretnek énekelni, mulatni – jól szolgálta a rokoni közösség erősödését. A nemrég elhunyt, és 2008-ban Kossuth – díjban részesült Utassy József költő is a család leszármazottja volt.

Az Utassy család katona tagjai derekasan harcoltak a Rákóczi-, majd az 1848-as szabadságharcban. A szabadságharc leverése után a kb. 5000 Amerikába távozott magyar katona között is sok Utassy volt. Közülük Utassy Frigyes György ezredes futott be a legnagyobb katonai karriert, aki Lincoln – későbbi amerikai elnök – Garibaldi brigád parancsnokaként altábornagyi rendfokozatban vehette át a sikeres Virginiai csata után a legmagasabb amerikai kitüntetést. Minden rosszban van valami jó, tartja a közmondás. Ez ebben az esetben is így van, mert ha Bessenyei-né Utassy Magdolna gyermekkorában nem éli át nevének megváltoztatását, akkor lehet, hogy nem dolgozza fel az Utassy család történetét és családfáját, és nem kezdeményezi, szervezi az Utassy család találkozóit, akkor közülünk valószínű, hogy rohanó világunkban már ezt nem teszi meg senki, és ezzel a tudással és élménnyel biztos szegényebbek lennénk, amelyhez így az ő munkája révén jutottunk. Dr. Antal Imre, a mezőtúri Kórház volt főorvosa, mellékági Utassy leszármazott ugyancsak foglalkozott a család történetének feltárásával. Kutatási munkájának kiadását 2011-ben bekövetkezett halála viszont megakadályozta.

Bessenyei Lajos, Bessenyei Lajosné Utassy Magdolna, Ankáné Utassy Ida
Fotó: K. J.

Az ezzel kapcsolatos kézirata valószínű külföldre került, így utólagos kiadására nincs lehetőség.

Magdika a II. Jászapáti Utassy találkozón Imre bácsit kérte fel családtörténeti előadásra. Aki ekkor elmondta – saját kutatására hivatkozva –, hogy a család történetét a honfoglalásig vissza tudta vezetni. Az Utassyakat korábban „Uszt"-nak nevezték, az Utassyak már korában is nemesi rangúak voltak, mert már az 1500-as évekből származó különféle okiratokban is két „s"-sel és „y"-nal írták a nevüket. III. Ferdinánd csak megerősítette a korábban elnyert címet, és minden bizonnyal személyesen is ismerte Utassy Andrást, mert egyébként a feleségének nem adott volna nemesi címet.

Ugyanis ilyen, hogy a nemes férfinak a felesége is megkapja a címet, csak a királyhoz közelálló személyeknél fordult elő. Természetesen Magdika a Magyar Köztársaság Belügyminisztériumában kezdeményezte, és 2001-ben meg is kapta egyszerűsített nevének, az „Utasi"-nak az eredeti „Utassy"-ra történő módosítását.

Magdika munkásságának köszönhetően Jászapátin elsőnek került megrendezésre az Utassy családi találkozó 1997-ben. A többi népes jász család találkozójára (Rusvai, Tajthy) később, csak ezt követően került sor.

Kiss János ny. iskolaigazgató

A Riszner-féle nőnevelde a török sebesültekért

E pár gondolat a budapesti székhelyű Lányok Lapját, az 1877-78 között zajlott orosz-török háborút és a magyar közvéleményt, azon belül a jászberényi Riszner József által fenntartott nőnevelde megnyilvánulását hivatott bemutatni.

A Lányok Lapja 1875 őszén indult és szép karriert futott be. Alig jelent meg néhány szám, a második évfolyamban már az orosz-török háború indokáról lehetett olvasni. „*A kis Szerbia addig addig fészkelődött s készült, mig a mult hó utolsó napján megizente a háborut Törökországnak.*" Írja július 9-én a lap, mely irodalmi fogalmazásmódjával könnyen megértette magát az olvasóközönségével, a magyar úri családból származó, fiatal lányokkal. A lap egyik különlegessége és erénye, hogy olvasói leveleket közöltek, melyekre sokszor maguk az olvasók adtak választ. Szerbia kapcsán kíváncsian szeretnék tudni az ország területét és lakosságát. 1876 novemberében Szerbia sorozatos csatavesztések után fegyverszünetet kötött a törökkel. Pesten a törökök melletti szimpátiatüntetést hívtak életre egyetemi tanulók. Felhívásokat bocsájtottak ki a fiatalság és a nők számára, melyben pénzt gyűjtenek a török sebesültek számára, november 19-ére már országszerte megindultak az adománygyűjtéseket. 1877 márciusára a fiatalok körében már javában elterjedt a török divat, nagy tömegek járnak-kelnek piros ruhákban. Május 6-án a lap már így ír: „*A háboru teljes borzasztóságában felütötte ádáz fejét. Folyik a vér a török birodalom határszélein, az oroszok megrohanták a törököket megkezdték, a jogtalan az igazságtalan háborut.*" Az érezhető elfogultságnak és félelemnek alapul szolgált a korban az oroszoktól és a pánszláv eszmétől való félelem. A törökbarát közvéleménynek pedig táptalaja 1848-49-es szabadságharc volt, mikor a Török Birodalom az emigrálókat befogadta. A jótékonyság hamar megindult. 1877. május 21-én a Riszner-féle nőnevelde jótékony koncertet adott: „*A jászberényi Riszner-féle leánynövelde – miként egy hozzánk beküldött műsorból értesülünk, f. hó 21-én Szolnokon, jótékonycélu hangversenyt rendez, melyen Füzessy Ida, Fekete Vilma, Győrfi nővérek, Sipos Margitka, Alexander Ilona, Csávás Mariska, Sipos Irma, Takács Erzsi, Kalivoda Ilonka, Vladár Mariska, Riszner Anna és Pirker Ilonka vesznek részt. – Sikert kivánunk!*"

A nyári hónapokban végül megkezdődött a háború az oroszok és a törökök között. Augusztus 19-ei számban már érdeklődnek az olvasók a sebesültek részére küldendő tépésekről. A lap szerkesztői pedig így buzdítják az olvasókat: „*Mi a legnagyobb örömmel és készséggel elfogadjuk a küldeményeket s azokat azonnal rendeltetési helyére juttatjuk. – A törökök nemcsak saját létükért, de egyszersmind a mienkért is harcolnak; sebesültjeik a mi sebesültjeink is. És a ki ezek fájdalmának enyhitésére tépést készit, nem csupán nemes emberbaráti cselekdetet gyakorol, hanem hazafias tettet is visz végbe. Honleányaink a testvérnemzet iránti rokonszenvüket ezúton mutathatják ki legjobban.*" A tépések érdekes tárgyai voltak a háborúnak. Azok a lányok, akik nem tudták miként készül a tépés, megérdeklődték. A nekik címzett válaszokból pedig kiderült. Egyik olvasó szerint „*a tépést nem csekély türelemmel, elrongyollott s tisztára kimosott házi vászonból, vagy az ugynevezett rumburgi gyolcsból kell késziteni.*" Míg egy másik azt javasolja, hogy a „*sebesültek számára vászon rongyokból kell a tépést csinálni. A rongyok elsőben jól kimosandók, megmángorlandók. Ekkor darabokra vagdaljuk a szálat kikeressük, s szálmentében tépjük a foszlányokat.*" Novemberre 16 mázsa tépés érkezett Budapestről Konstantinápolyba. A szultán így fogalmazott a lap híradása szerint: „*Áldott nemzet, melynek ily nemes női vannak; minden magyar nő egy-egy példánya lehet a nőiességnek.*"

Riszner József és családja (Jász Múzeum fotóarchívuma)

1877. október 7-ei lapszám Riszner Józsefék újabb jótékony hangversenyéről adott hírt: „*Jászberényből megkaptuk az ottani jeles nőnövelde igazgatója, Riszner J. és neje által, a török sebesültek javára rendezett hangverseny programmját. A hangverseny százkilenc forintot jövedelmezett a jótékony célra, mi dicséretet és elismerést érdemel.*"

Végül a háború 1878 elején a törökök súlyos vereségével zárult, az orosz csapatok megközelítették Konstantinápolyt és előtte megkötötték a San Stefano-i békét, mely a törökök számára rendkívül súlyos csapást, az oroszok részére pedig hatalmas balkáni fölényt jelentett. A nagyhatalmaknak köszönhetően a békét még 1878-ban felülírták a berlini kongresszuson.

Ez a kis történt bizonyíték lehet arra, hogy a berényi leányok, a magyar nők helytálltak és segítettek önzetlenül egy kritikus helyzetben. Cselekedetük szem előtt tartandó példa kell legyen.

Vincze János Farkas egyetemi hallgató

Előkerült Fülöpszállás városalapító oklevele

A magyar helységek, városok sok évszázados dokumentumai történelmünk viharai során gyakorta megsemmisültek, elkallódtak, külországokba sodródtak, vagy hazai gyűjtők fiókjaiba kerültek. A papírrégiség-gyűjtők szerte a világon nagy becsben tartják ezeket a sok adatot és titkot rejtő régi papírokat. Az információáramlás fejlődése elősegíti annak a lehetőségét, hogy a dokumentumok származási helyükre – ahol a legnagyobb becsben tartják azokat – visszakerüljenek. Így került a Felső-Kiskunsági Emlékek Házának gyűjteményébe – mely magántulajdonom – Fülöpszállás város alapításának eredeti okirata.

A Fülöpszállási városalapító oklevél 1825-ben keletkezett, I. Ferenc császár kegyelméből, és autográf aláírásával. A szövegrészt díszes motívumokkal keretezve 56x36 cm-es pergamenre írták. A kitűnő állapotban lévő okiratot hátulján 1826-ból származó jegyzetek olvashatók.

A városalapító oklevél szövege a következő:

„Mi, I. Ferenc, Isten kegyelméből Ausztria Császára, Jeruzsálem, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Galícia és Lodoméria Apostoli Királya, Ausztria Főhercege, Lotharingia, Salzburg, Würzburg és Franconia Hercege, Krakkó Nagyhercege, Berchtoldsgaden és Mergentheim Fejedelme, Habsburg Grófja sat.: Jelen sorokkal emlékezetébe ajánljuk mindazoknak, akiket illet: Hogy ti. egyrészt a Kun Kerülethez tartozó Fülöpszállás község Felségünkhöz intézett alázatos kérésére, másrészt úgy a fönn említett község, mint a többi szomszédos település haszna és érdeke okán […] Királyi Hatalmunk teljéből és különleges kegyéből méltónak találtuk, hogy az ezt kérvényező községnek kegyesen megengedjük és jóváhagyjuk, hogy a fenn említett Kun Kerülethez tartozó község, Fülöpszállás, mostantól minden időig a város elnevezésnek örvendjen, ilyenként nevezzék, és címezzék, és hogy ráadásul ebben az általunk várossá emelt községben, a Kun Kerülethez tartozó Fülöpszálláson évente három vásár tartassék – mégpedig az első árpilis napján, a második június tizenhetedikén, a harmadik december hatodikán; ugyanígy marhavásár tartassék a fent említett napokat megelőző napon mindazon előjogokkal, amelyekkel más szabad királyi városokban és bármely városokban és településeken éves szabad vásárok valamint éves marhavásárok tartatnak, azzal a nyomatékos feltétellel, hogy abban az esetben, ha az év rendjében az előre kitűzött vásáros nap vasárnapra vagy ünnepnapra esne, a vásár a vasárnapot vagy ünnepnapot közvetlenül megelőző vagy követőnapon, de sohasem vasárnap vagy ünnepnapon tartassék, sőt ezen sorok erejénél fogva kinevezzük és kiemeljük, hozzájárulunk és beleegyezünk, azonban a többi vásári kiváltsággal ellátott szomszédos város éves szabad vásárainak illetve marhavásárainak kára nélkül.

Ezért mindannyitokat, és minden kereskedőt, házalót, vándort, és minden más piaci embert ezekkel a sorokkal biztosítunk, bíztatunk, és ösztönzünk, hogy a fenn említett Fülöpszállás városban engedélyezett, előbb részletezett évenkénti három vásárt, valamint a marhavásárokat minden árutokkal, dolgaitokkal és javaitokkal szabadon, biztonságban, félelem és személyetek, dolgaitok és áruitok féltése nélkül keressétek fel, ott elintézve minden kereskedelmi ügyleteiteket, térjetek vissza újra saját településeitekre vagy ahová jónak látjátok, mivel személyetek és dolgaitok mindig a Mi különleges védelmünk és oltalmunk alatt maradnak, és azt kívánjuk, hogy ezek a piacokon és más nyilvános helyeken mindenütt közhírré tétessenek, és kihirdettessenek, továbbá megparancsoljuk, hogy ezen sorok, amiket a titkos függő pecsétünkkel, ami Magyarország Apostoli Királyaként használni szoktunk, megerősíttetünk, elolvasásuk után a kihirdetőnek visszaadassanak.

Kiadatott a mi atyánkfia, a kedves és igen jeles Csábrági és Szitnyai herceg Koháry Ferenc, Murány örökös ura, az aranygyapjas rend lovagja, Hont megye örökös főispánja, kamarás és valóságos belső tanácsosunk, királyságunkban, Magyarországon kancellárunk, a Szent István rend tagja keze által, 1825. július 22-én, Magyarországon, Csehországon és a többieken való uralmunk 34. évében. FRANCISCUS MK”

A várossá nyilvánítási ceremónia tervezetét, előkészületeit, a dokumentum Fülöpszállásra érkezését, és az ezt követő – már városi – ünnepségeket részletesen lejegyezte hites nótárius Túri István 1828. február 6-án.

A feljegyzéseket egy ügyes kezű atyafi, Bankós Emericus szépen, művesen rajzolt keretbe foglalta. Ezen keretezés hűen követi a városalapító dokumentum Bécsben rajzolt formáját. Túri István és Bankós Emericus eredeti munkája megtalálható a Kecskeméti Levéltárban Fülöpszállás ott őrzött dokumentumai között. Fotókópiája eredeti méretben gyűjteményemben került kiállításra. (Kunszentmiklós, Sétáló u. 7.)

Túri István ekképpen emlékezett az ominózus örömünnepségre 1828. február 6-án:

„– Városi Privilégium megérkezése Fülöpszállásra, 1826. – 1882dik Esztendei Februarius Holnap 8 h.án tartatott Tanács Gyülés alkalmatosságával ord. Biró Bankós János Úr elől üllése alatt… 90. közönséges határozat mellett meg állapíttatott, hogy ezenn régi Helységünk a több Kis Kun Helységek példáját követvénn, alázatos esedezés által, a Tekintetes Kerületek eleibennfojamodjon a végett; hogy méltó figyelembenn vétetvén ezenn Helységnek Népessége, és Retinus Statusa BeneficiálisCassájána kKegyelmessen Uralkodó Felséges 1 ső FERENTZ Austriai Császár és Magyar Országnak Királlya által, Városi rangra emeltessen. Csakugyan a Tekintetes Kerületek, méltó Figyelembe vévén Helységünknek alázatos fojamodását, Kis Kun Kerületbeli Kapitány Tettes Kármán Pál Úr, és ord. esküt Péter Imre Urakat protokollariter kinevezték, hogy Helységünknek ezenn kérését meg vizsgálván, Véleményes Tudositásaikat a Te’ttes Kerületeknek mutassák bé. A’ nevezett Járásbeli Tiszt’Urak, Városi Rangra leéndő emeltetését Helységünknek Hellyesneklátvánn jó véleményeket, a Te’ttes Kerületeknek bé mutatták. –

A Te’ttes Kerületek, jelen esedezésünket, a Felséges Consiliumnak Fel küldvén, minek utánna a Törvényesenn megtekintett szomszéd Te’ttes Vármegyék, és némelly Szabad Királyi Városok semmi ellenkezést nem találnának Helységünknek városi rangra való

emeltetésébenn, EőCs. K. A. felségéhez, a Felséges Consíliumtól esedezésünk felküldetett.

Hogy pedig alázatos Esedezésünk a Felséges Cancellériánál hosszas ideig ne légyen Nádor Ispányi Fő Kapitány nagyságos Gyöngyösi Somogyi Antal Úrnak recomendatiójából Sokk János Bécsi Aulicus Agens Urat, Levél által meg kérte a Tanáts, hogy ezenn czélunknak szerencsés promótióját eszközölje.

A' nevezett Aulicus Agens Sokk János Úr fáradhatatlan szorgalmatossága által, csak ugyan Eő. Cs. K. Felségétől, az 1825-ik esztendő februári 22-kén költ kegyes Felséges Privilégium értelme szerént nyerhessen; mint ezt, a függő pecséttel megerősíttetett Privilégium mutatja.

– A Felséges Privilégium Sokk János Agens úr által Bécsből Budára meg küldetvén; annak haza hozására Ord: Bíró Bankós János, és Ord; nótárius Szentpéteri Pál Urak 1826-ik Esztendőbenn Februárius 20-kán ki neveztettek, kik is 24-e Februarius Haza szerentséssen meg érkezvén a' Privilégiummal, azonn estve több mozsár álgyúk, és apróbb puskák durrogásai által adattatott tudtára ezenn Városi Népnek azonn öröm, hogy az Városi Privilégium szerencséssen meg érkezett – Majus Holnap 8-kán 1826. J.B.erénybenn… Generalis Gyűlésre Senator Kozári Péter, és Túri István Notarius Urak mint Desputátusok a Privilégiumot publikatió végett fel vivénn, publikáltatták. Azonn alkalmatossággal, az Három Kerületbeli Tiszt Urakat a' már előre elkészített, a nyomtattatott. … meg hívták. Kik is ezenn meghívásunkra magokat ajánlvánn 12-a Juny1826. mint is első vásárunkra számossann megjelentek, és azt meg tisztelték. Nevezetessen jelenn voltak T'ttes Vkapitány Horváth Péter, Jász Kapitány Dózsa József, Kis Kun Kapitány… Kármán Pál, … Paróczaÿ István, Fő Fiscalis Bartsik József, A Vnotarius Muharay András, v fiscalis Illésÿ Palatinalis … Szabó József, ord Eskütt Péter Imre, Ord. Esk. Endre László, Vágó Ignácz, …

… Már Benedek Urak. Kis Kun Városoknak és Helységeknek küldöttjei, T'ttesPesth Vármegyének Fő és All Szolga Bírói, a' Szomszéd Vármegyei Városoknak Helységeknek Deputatussai, nem külömbenn azoknak minden rendű és rangú számtalan lakossai. – Gyönyörködtette a nézőket az időnek szépsége és csendes volta; szép volt azonn díszes sokaságot melly, ezenn Czeremóniára meg jelent!!

A' vásári kortsma előtt fel volt állítva egy 4. lábonn álló Suggestus, melly suggestussra Téttes Kiskun Kapitány Kármán Pál, Fő Fiscalis Bartsik József, ord. Notarius Szentpéteri Pál. Vnotarius Túri István, Bor Bíró Albert János Urak fel mentek, és… kapitány Kármán Pál Úr, díszes és szép elöl adással el mondotta az Instellatiót – annak utána Vnotarius Túri István Úr elsőbenn Deákul, ezutann pedig Magyarul a Privilegiumot fel olvasta; mellyek végbennmenvénn Albert János Bor Bíró Úr az Nép számára, el fojásképpenn fel vitetett 10. akó veres bort, a Suggestusonn meg eresztvén, a Kádbann fojt borra rakásra, és egymás tetejére tódult Népség, csupa mulattatást szervezett, és okozott a nézőkbenn. Végbenn menvén az Czeremónia, az együvé gyült sokaság gyönyörködtetésére Juttatás rendeltetett 3. rendbeli jutalmakért. Mellynek vége lévén, a Városháza udvarába egy nagy sátorbann jó előre csinossan el készített asztal várta ez vendégeket, és ugyan csak ez város házánál 2. szobák el voltak az ebédelés végett készítve, ennél fogva 3. helyenn több mint 200 Úri Vendégek meg vendégeltettek. Az időnek csendes volta lelkesítette a jó kedvre az eggyüvé jött Uri Vendégeket, ez vigasság és az két felé való Muzsika egész reggelig tartott; a Vendégek tellyes meg megelégedésekkel. A Tanátsbeliek voltak azonn időbenn… Ord. Biró ifj. Bankós János, Kozári Péter, Papp József, Benedek István, Szentpéteri Pal, Ord. Notarius Túri János, Pető Mihály, Kecskeméti Dániel, Túri István v.notarius, Csaplár János, Csaplár András, Bak István, Kulai József, Albert János. –

Predikator volt Tiszt. Báthori Gábor Úr. Oskola Rector Tarczali Sámuel, Leányok Tanítója Csengeri János, Praeceptor: Papp József.

Emlékezés okáért feljegyzete Fülöpszállásánn 6. February 1828.

Túri István
Hites notarius"

Fülöpszállás városi rangját 1825-től 1876-ig viselhette. Fenti dokumentumok megtekinthetők Kunszentmiklóson, a Felső Kiskunsági Emlékek Házában.

Fülöpszállási Székely Gábor
helytörténeti kutató

A jászsági zsidóság emlékeiből

Tiszteletteljes emlékezésként készül könyv a jászsági zsidóság történetéről, életükről, értékteremtő munkájukról és tragikus sorsukról. E kötet megírására Kiss Erika vállalkozott, aki Jászberény történelmének sokféle érdekességét adta már eddig is közre újságíróként, helytörténeti kutatóként.

Most egy jelentősebb témát választott, a jászsági zsidóság emlékeinek járt utána, s rendezte kötetbe. Ilyen összefoglaló még sohasem készült. Több településen a helytörténeti körök tagjai igyekeztek a 20. század végén felkutatni a még élőket, s a rájuk emlékezőket. Ez segítség volt a kutatáshoz. Így tudható, hogy négy jászsági holokauszt túlélőt köszönthetünk még ma is. Egyikük Svájcban, az egyetlen hölgy Jászszentandráson és két tudós férfi Budapesten él. A könyv 14 település egykori izraelita vallású lakosainak emlékeit adja közre, de attól talán többet is. Kivételes személyiségek, művészek, ügyvédek, orvosok, gazdasági szakemberek, díszpolgárok is vannak köztük. Ilyen Székely Mihály operaénekes, aki világhírű volt, de Radnóti emléke több településen is él. Arról is szól ez a könyv, hogy milyen volt az együttélés a hétköznapok során, hogyan segítették egymást a zsidók és más vallásúak. A kötet a holokauszt áldozatainak neveit is tartalmazza településeként. Az olvasók előfizethetik – olcsóbban, mint a bolti ár – ezzel is segítve a könyv kiadását.

Az előfizetés összege 3.000 forint. Előfizetni Fényszaru, Jászárokszállás és Jászapáti Városi könyvtárában, Jászberényben, a Városi Könyvtárban, a Jász Múzeumban, a Jászkürt és a Tuti-Tipp Szerkesztőségében (Kossuth u. 21.) nyitvatartási időben, illetve az ívgyűjtőknél lehet 2015. március 15-ig.

A könyv várhatóan 2015 áprilisában jelenik meg.

Kérjük az 1 %-ot

Kérjük, adóbevallása elkészítésekor adójának 1 %-át ajánlja a Jász Múzeumért Alapítvány javára. A befolyt összeget Redemptio című lapunk megjelentetésére fordítjuk.

Adószámunk: 18824168-2-16

A felújított alsószentgyörgyi vízimalom históriája

A Jászságban valaha tíz vízimalom is dolgozott. Ezek ma már nem léteznek. Csak az alsószentgyörgyi áll még egyedüliként közülük. Sőt, messze a környéken sem lehet ma már látni hasonlóan megmaradt vízimalmot.

Az alsószentgyörgyi vízimalom egy régi képeslapon

Ezért mindenképpen dicséretes, hogy a Községi Önkormányzat felújította ezt a jelentős ipartörténeti emléket. Bizonyára nagy lesz az érdeklődés iránta, és sok idelátogatót vonz majd a felújított épület. Így indokoltnak látszik a vízimalom történetének áttekintése a szakirodalom és a levéltári források segítségével, melyekből kitűnik, hogy a régi Zagyván azonos helyszínen, korábban több malom is épült.

A vízimalmok a víz helyzeti- és mozgásenergiáját hasznosították. Szerkezetileg a következő fontosabb részekből álltak: vízikerék, áttétel, őrlőmű (forgókő-fekvőkő), garat, szita. Fontos szerepet töltöttek be az emberek mindennapi életében, akik különös tisztelettel fordultak a malmok felé, mint a kenyér – liszt előállításának helyéhez. A kenyér és az Istenség fogalma összefonódott a régi erkölcsi felfogásban. Nem véletlen, hogy Alsószentgyörgyön 1703-ban a vízimalom jövedelméből a hetedrészt, a szombati őrlés jövedelmét a templom javára ajánlották fel, amely 240 éven át érvényben is maradt. Az erről készült ünnepélyes hangú irat aláírói között Molnár György molnár neve is szerepel, aki a malom építője és elindítója volt. A malom építését az 1699-ben készült Pentz összeírás javasolta. Ez az úgynevezett egykerekű ó-malom már az 1700-as évek legelején működött. 1705-ben két molnár állt a község szolgálatában. 1706. szeptember 1-jén a labancok felégették a falut, a malom is súlyos károkat szenvedett, de az 1713-as összeírásban ismét feltüntetik.

A felújított vízimalom. Fotó: Gál Judit

Ezután 1750-ből van említés az újabb malomról, mikor az összeírás 3 kerekű vízimalmot jegyez fel. Ebben az évben Törőcsik Pál bíró többször perlekedik a jánoshidaiakkal a zúgó miatt.

1753-ban a malom túlságosan felduzzasztotta a Zagyva vizét. E miatt panaszt nyújtott be Jánoshida, de Berény is elégedetlen volt. A község a vízimalmot megvizsgáltatta Pliemel József szolnoki mérnökkel. A szakvéleményt követően a következő kötelezettséget vállalta Szentgyörgy az átalakítással kapcsolatban. A malmot (vagy annak zúgóját) lebontják, a csatornát szélesebbre alakítják, két ölnyi fiók zúgót építenek, a kerekeket kilenc collal alább veszik. A malomzúgót más helyen építik fel, és a zúgó mellett gátat emelnek. E munkálatok nagyon költségesek lehettek, ezért a javasolt átalakítást nem hajtották végre. Tovább folyt a vita a két község között. Nyáron a jánoshidai malom tartotta fel a Zagyva vizét a szentgyörgyi malom rovására, a csapadékos hónapokban pedig a szentgyörgyi vízimalom duzzasztása okozott árvízveszélyt. 1763-ban Wágner András pap-mérnök az újabb perben a szentgyörgyi malomzúgó átépítését javasolta. Végül is megoldódni látszott a probléma, mikor is 1768-ban a Tanács új malom felállítására 3 kővel szerződést köt, ami nyilván fel is épült, de ez még nem azonos a ma ismert épülettel.

Tagadhatatlan, hogy a vízimalmoknak voltak káros hatásai. A Zagyva és a Tarna folyókon épített vízimalmok üzemvízét a duzzasztógát vagy „zúgó” tartotta vissza, illetve tárolta a mederben. A duzzasztó túlzott mértékben fogta fel a folyó vizét. A pangó víz miatt a meder eliszapolódott, ami főleg árvíz idején rendkívül veszélyes volt. Ezért a települések kölcsönösen bepanaszolták egymás vízimalmát. A jánoshidaiak a szentgyörgyire, a szentgyörgyiek az újszászira panaszkodtak. Ugyanez lejátszódott a Zagyva és a Tarna felsőbb folyásánál lévő települések esetében is. Már a 18. század végétől készültek tervek Bedekovich Lőrinc mérnök által a malmok rendezésére, de ezek nem

vezettek eredményre és állandóan napirenden maradtak a 19. században is.

A szentgyörgyiek azonban a lehetőség szerint, és még erejükön túl is, rendezni igyekeztek a malom helyzetét.

A községnek 1773-ban egy másik újabb vízimalma is lett, melyet Bodor János szolnoki molnár építtet 60 forintért. Ez a malom négy kőre járt. Az 1870-es években a malmot eladták, és az új tulajdonos gőzmalommá alakította, amely az 1950-es évekig működött. Ez az épület is a mai napig fennáll. Grósz-féle malomként majd Zoltán-malomként volt ismeretes. 1799-ben készített kéziratos könyvében Bedekovich Lőrinc a korszak legkiválóbb földmérője és vízépítő mérnöke Alsószentgyörgyről ezt írta: „*... fekszik az egyesült Zagyva és Tarna vizeknek napkeleti partján, ahol ezen vizek két malmokban 7 követ forgatnak, melyeknek kiöntetni ellen 2400 hosszúságú, egy öl szélességű és más annyi töltések tartatnak.*"

Tehát a településen egy évszázadon át két vízimalom is működött. A régebbi malom a Zagyva-ágban üzemelt. Az újabb malom csatornája 6-700 öl hosszú volt, a régi malomcsatorna kezdetétől 200 ölre épült. A két malom között alig volt vízszintkülönbség.

A megyei levéltárban egy 1800-ból származó alsószentgyörgyi vízimalom tervrajza található, ami nagyon hasonlatos a most felújított épületre. Valószínűleg ez a malom sokáig csak papíron maradt, mert Lippay Lajos plébános 1825-re teszi ennek a malomnak az építését helytörténeti monográfiájában. A malmot Árpád-házi Szent Erzsébetről nevezték el. A gipszből készült „Erzsébet" felirat az épület dél-nyugati homlokzatán még az 1950-es évek végén látható volt.

1864-ben kelt Bajzáth János főjegyző feljegyzése Jászalsószentgyörgy földrajzi neveiről, amelyben megemlíti a Zagyva folyón a községnek két kőépületből álló 8 kerekű vízimalmát is. Ezek szerint az Erzsébet-malmot is négykerekűvé alakították át, majd 1878-ban a zúgóját bővítették.

Helytörténeti gyűjteményünkben látható erről egy helyszínrajz, amely a régi kanyargós Zagyva szakaszt is feltünteti a falu teljes hosszában. Nagy jelentőséggel bírt a község fejlődésében, mikor 1926-ban az Erzsébet vízimalom gépeire, melyek a Zagyva szabályozásáig (1943) vízi erővel működtek, generátort szereltek, s egyenárammal látták el nemcsak a malmot, hanem 1927-től kezdve a községet is. 1935-ben a kiépített hálózat hossza 2,4 km volt, s a telep által szolgáltatott áramot 800 magán és 42 közvilágítási lámpa használta fel. Vágó Gáspár malomtulajdonos nevéhez fűződik a működtetése. Csak 1948-ban, amikor a villamosítás állami kézbe került kapcsolták be a községet az országos hálózatba.

A vízimalom munkája ezután megszűnt. A Petőfi Tsz használta még sokáig raktárnak.

Az épület állaga egyre romlott, és csak álmodoztunk a felújításról, mígnem az Önkormányzat 2013-ban visszavásárolta az időközben külföldi tulajdonos által birtokolt épületet, és pályázat útján elnyert 42,5 millió Ft-os támogatásból felújította. A malom felújításával egyidejűleg madárbarát kert került kialakításra, amivel új funkciót kapott az épület és környezete. A községnek nemcsak vonzó közösségi létesítménye lesz általa, hanem ökoturisztikai szempontból is jelentős helyszínévé válik az idelátogatóknak az egykor kiváló őrleményeiről híres vízimalma.

Lukácsi László helytörténeti kutató

A malom belseje, mint közösségi tér. Fotó: Gál Judit

A szentgyörgyi vízimalomból származó, furulyanyelű lisztes lapát, melyet patkányriasztásra is használták a 19. században. Fotó: Baráth Károly

A furulyavégű lisztes lapát hátulja, rajta vésett felirat: 1857 BE. Fotó: Baráth Károly

Jászapáti város első fúrt kútjai I. rész (1867–1910)

Fodor Ferenc 1942-ben kiadott „A Jászság életrajza" című könyvében olvasható, hogy Jászapáti város alapítása az idő homályába vész, elképzelhető például, hogy a jászok ideérkezése előtt is volt itt település, tény viszont, hogy egy 1391-es feljegyzés Apátiszállás néven említi, bármiféle apátság megléte nélkül. Lehetséges, hogy egykor tényleg valamilyen apátság birtokához tartozó falu volt itt" – írja a szerző – és ezt szállták meg később a jászok, tény ugyanakkor, hogy 1381-ben egy határjáró levél Szűz Máriáról elnevezett egyházi létesítményt említ.

Jászapáti látképe két kúttal. Vásó Pál festménye

A város középkori virágzásának a török hódoltság vetett véget, 1556-ban például már csak 35 telkes gazda élt itt, a török tulajdonosnak valószínűleg ennyi is elég volt a gazdálkodás fenntartásához. A törökök kiűzetése után aztán ismét benépesült a település, 1705-ben 153 családot, 1792-ben 4390 lakost számoltak, 1860-ra pedig 8794 főre nőtt a létszám.

A környezeténél mélyebb fekvésű térség sokat szenvedett az árvizektől (Tarna), szerencsére a város helyét jól választották meg, ezért az elöntések igazából soha nem veszélyeztették.

Az ivóvízellátás helyzet viszont évszázadokon keresztül nem volt megnyugtatóan megoldva: közkút nem volt, a magán ásott kutak vízminőségét pedig lerontotta az a „bűzhödt mocsáröv", mellyel a város teljesen körül volt véve (mesterséges, agyagnyerő gödrökben kialakult mocsarakról, máig is létező tavakról volt szó: még 1930-ban is a város 2871 házából 2446 szalmával, náddal erősített sárból, vályogból épített volt, 1265 pedig tűzveszélyes nádtetővel rendelkezett).

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy 1831-ben 110, 1855-ben 150, majd 1875-ben is még 150 ember halt meg az időről-időre kitörő kolerajárványokban. A következő – sok ismeretlen részletet tartalmazó – történet annak a lassú változásnak a kezdetét mutatja be, amikor az itt élők elindultak az egészséges ivóvíz beszerzésének, felkutatásának rögös és költséges útján.

A dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségükért külön köszönetet mondunk a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár és a Jászapáti Önkormányzat dolgozóinak, a megíráshoz ötletet és segítséget adó helybeli Vágó Csabának, valamint Dankó Erika (NEKI-Szolnok) és Mezei Éva (MBFH) kolleganőknek.

A Zsigmondy-féle kút a gőzmalom udvarán (1865–1892)

Az 1865 február 9-i képviselőtestületi ülés 22. napirendi pontjaként az elnöklő Király Alajos főbíró előadta: „*… hogy február hó 6-án tartatott közbirtokossági ülésben folyamodók Halassy Sándor és Kardos Ignácz Heves megyei közbirtokosok részére a közbirtokosságnak a piaczon lévő emeletes épülete gőzmalom helyiségül örök áron általadása – tekintve az innét származható tűzveszélyt – egyszerűen megtagadtatott, most azonban a közbirtokosság tekintélyes része, 145-en kérvényt nyújtottak az iránt, hogy ezen ügy újból tárgyalás alá vetessék, mivel a múltkor az ajánlkozott vállalat nagy és messze kiható horderejét fel sem foghatná, a nagy számú közóhajtásnak engedve célszerűnek látja az ügy újbóli felvételét és tárgyalását, mire a folyamodás felolvastatván vitatkozás megkezdetett, melynek eredménye az lett, hogy a jelenlevő nagy többség csekély kivétellel a kért közbirtokossági épületet örök áron kész átadni: úgy mindazonáltal, hogy a közbirtokosság részéről is egy építész által megbecsültessék és ahhoz képest a vállalkozó urakkal az alku megkötessék, melynek végleges helyben hagyását a közbirtokosság magának fenntartja…*"

A kérelmezők a döntésig 420 forint bánatpénzt fizettek be a birtokosság pénztárába, 1865 február 11-én pedig már a főbíró ismertette: „*… a bolti épületeknek Kaczvinszky József mérnök úr által készített becslevetét, melly szerint az épület értéke lészen 7983fr 73 kr úgy szinte a gőzmalom felállítására vállalkozók becslevetét is, ebben az épület értéke 6990 frt, előadja továbbá, hogy a vállalkozó urak 6000 frtnál melly három év alatt 6/°° kamatával lenne lefizetendő, magasabb árt nem ajánlottak, hanem ehhez készek letteni 400 frt alapítványt, mellynek kamatját évenkint egy helybeli iskolában legjobb tanuló növendék húzná, ezen kívül a takarék magtárba évenként öt köböl búzát szolgáltatni, nékik pedig a közbirtokosság részéről adassék 300 igás fuvar…*"

A jelen levő képviselők némi vita után arra jutottak, hogy ne adjon senki a másiknak semmit, elég, ha a vállalkozók 7000 forintot fizetnek, két év alatt egyenlő részletben. Több szóváltás után megszületett a döntés: „*… az épületnek kizárólagosan gőzmalom helyiségnek 7000 frt örök árért Halassy Sándor és Kardos Ignácz vállalkozó urak részére leendő átadása 98 szavazattal 7 ellenében elhatároztatott…*"

Ha elfogadják a döntést, a külterületen ingyen kapnak lehetőséget téglavetésre és homokbeszerzésre is – tették még hozzá.

1865 szeptember 30-án nevezett vállalkozók már a Prágai Helytartóság-

nak a gőzkazán megvizsgálásáról és tökéletességéről kiadott bizonyítványt is bemutatták a képviselőknek: „*… egyszersmint jelentik, hogy f. év október 3-án az általuk készített gőzmalom megindul és a közönség használatába bocsátatik, ezek szerint kérik az ipartörvények értelmében az összes gőzgépezetek tökéletes voltának tudomásul vételét…*”

Az engedély kiadásra került és jó ideig több szó nem is esett a továbbiakról, kiváltképp tanulmányunk főszereplőjéről, a malom részére 1867-ben lefúrt 37,51 m-es, 474-342 mm-es átmérőjű veresfenyő csövekkel kibélelt

A Zsigmondy-kút ma

Zsigmondy Vilmos által fúrt kútról. A kútkataszterben B-5 sz. alatt szereplő kút később aztán fontos beszédtémává vált, elsőként is az 1892. augusztus 23-i képviselőtestületi ülésen, Koczka István főbíró előterjesztésében: a részvénytársaság el kívánja adni a gőzmalom gépek nélküli épületét a kúttal együtt, és a kiküldött bizottság 20 000 forintért javasolja megvenni a létesítményt. Az ajánlat ugyan fontos lenne nekünk – mondta a főbíró, mert „*… a kérdéses telken található 40 öl mélységű, nagy költséggel készült s kifogástalan ivó vizet szolgáltató kút a telek megszerzését elkerülhetetlenné teszi, minthogy hasonló forrású kúttal e népes község nem csak nem rendelkezik, hanem egészséges és kifogástalan ivó vizet szolgáltató kút a község belterületén nem is létezik.*” A képviselők érezték a döntés súlyát, az olvasónak pedig a következőt kell tudnia az előzményekről: „*Főjegyző jelentvén, hogy az iható vízzel bíró kutaknak a beltelken hiánya miatt (néhány tucat ásott közkút volt csak akkoriban az utcákon – a szerzők) czélszerű lenne, ha a közgyűlés egy ilyen kút helyét kijelölné…*” – olvasható a képviselőtestület 1878. november 18-i ülésének jegyzőkönyvében.

Az, hogy a kolerajárványok pusztításai ellenére milyen nehezen született meg egy fúrási döntés, bizonyítsa az 1881 szeptember 7-i ülés főbírói előterjesztése: „*… szivattyús (fúrott) kutak mielőbbi létesítése a községre nézve életkérdés, lévén szükséges, hogy annak keresztülvitelére egy számosabb bizottság küldessék ki.*” Az 1892-es eseményekből kitűnik, hogy bár a környék 1892-93 során ismét a kolerajárványtól rettegett, legfeljebb néhány kerekes szivattyús ásott közkutat készítettek az egyes városrészekben (szivárványos kutak?), fúrásra nem került sor.

Cseh József járási főszolgabíró 1901-ben kelt, és az alispánnak címzett levelének következő sorai talán rámutatnak a fő okra: „*… fúrott kút van egy a község központjában … veres fenyő csövekkel 43 méter mélységgel, előállítási költsége volt 22 000 korona, az építő vállalkozója volt Zsigmondy budapesti mérnök, óránként 4200 liter ivó vizet szolgáltat.*” Az akkori pénzügyi viszonyok között egy ilyen kis mélységű kútért valóban horribilis ár volt a 22000 korona, de 1890-ig az ország területén csak a korábbi, ütveműködő módszert ismerte a fúróipar, annak pedig ekkora költsége volt. Kevés város volt képes a Zsigmondy-céggel fúratni, az artézi kutak elterjedése csak úgy volt lehetséges, hogy 1890-ben Magyarországon is megjelent a gyors, olcsó rotary fúrás, és vállalkozók sora állt rá ezek készítésére. Jászapáti elöljárósága ilyen vállalkozókkal csak az 1890-es évek közepén-végén találkozhatott, de történetünk ezidőtájt még nem tart ott. Most még csak arról beszélhetünk, hogy miután az elöljáróság 1892 végén 20 000 forintért megvette a malomépületet és a kutat, annak tömeges lakossági használata általánossá vált. 1895 március 6-án Koczka István főbíró már a következőket mondta a képviselőtestületi ülésen: „*… az úgynevezett gőzmalomi nagykút szerkezete annak túlterhelt használata miatt immár végképp elromlott, s jóllehet ez évben is több, mint 100 fr javítási költséget vett igénybe, nincs kilátás reá, hogy már hosszabb ideig használható legyen.*” A jelen levők döntése csak egy lehetett: „*Miután a község vízszükségletét úgyszólva ezen kút fedezi, annak teljes használható karba hozatala tekintetéből felhatalmaztatik az elöljáróság, hogy amennyiben ez az idei költségvetés terhére meg nem történhetnek – az 1896-i évi költségvetés rovására … megfelelő és tartós szivattyút szerezzen és építsen be az elöljáróság.*” A javítás megtörténhetett, mert 1896. február 4-én dr. Cseh József főbíró már intézkedést kért a képviselőktől az úgynevezett gőzmalom és szivattyús közkút udvarának rendetlensége miatt. Kérdéses, mi valósult meg a kérésből, hiszen az utolsó hivatalos feljegyzés 1898. február 18-áról maradt fenn e kútról, Hunyadi László főjegyző előterjesztéséből: „*… a mélykút (malomudvari) környéke annyira sárfészek, hogy abból a vízhordók által a fogadó alatti és melletti járda is végképp sárossá tapostatik.*” Indítványozta, hogy úgy a kút legközelebbi környéke, mint a kapuig vezető út beborítása céljából a járdaalap terhére vegyenek fel pénzt, olcsóbb kőanyag vételére. És ezzel a Zsigmondy-féle kút megismerhető története végetért, illetve egy mozzanata még azt bizonyítja, hogy az életben hozott döntéseink végkifejlete mennyire kiszámíthatatlan. Ez esetben ugye a malom tulajdonosait a sok nádtetős ház tűzveszélyessége miatt kötelezték egy nagy vízhozamú – és drága! – kút fúrására 1865-ben, 1892-ben pedig pont a tőlük visszavett korrekt kivitelű, védett vízadójú kút menthetett meg sok életet az újabb kolerajárvány pusztítása idején.

Barabás Imre geológus,
Mészárosné Bunász Nikoletta
vízföldtani ügyintéző

Folytatjuk.

Emlékezés a szentandrási IPA-parkban

A Nemzetközi Rendőrszövetség (International Police Association – IPA) alapító elnökének, Arthur Tropp születésének 100. évfordulójára emlékeztek 2014. december 12 és 14 között Budapesten.

A jelenleg mintegy 420 ezer tagot számláló, 1950 januárjától működő Nemzetközi Rendőr Szövetségnek Magyarországon napjainkban csaknem ötezer tagja van. Az emlékünnepséget és konferenciát – amelyen 15 ország képviseltette magát – Pintér Sándor belügyminiszter nyitotta meg, aki a rendszerváltást követően maga is az IPA magyar szekciójának alapítója volt. A program keretében a magyar és a nemzetközi (orosz, osztrák, kazah) rendőr szervezetek képviselői ellátogattak Tarnamérára a Rendőr Múzeumba és Jászszentandrásra az IPA-parkba, ahol megkoszorúzták Arthur Tropp emlékszobrát.

IPA-emlékmű Jászszentandráson. Fotó: Csontos Magdolna

A jászszentandrási emlékpark megálmodója Stuchlik László volt. Az emlékhely központjában egy 80 tonnás diabáz anyagú sziklatömb áll, amely előtt az IPA alapítójának két méteres bronz szobra látható – Györfi Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása. A szobor és a park alapkőletételére 1998. augusztus 14-én került sor. Az emlékhelyet azonban csak 2000-ben, az IPA megalakulásának 50., valamint államiságunk ezredik évfordulója alkalmából megrendezett ünnepségen adták át a nagyközönségnek.

Dávid Sándorné jászkapitányé

„Mellékfoglalkozásként" tudósok

A Jászkunság tudósai 1. kötet. Szerkesztő: Örsi Julianna. Kiadó a Jász-Nagykun- Szolnok- Megyei Tudományos Egyesület, Szolnok, 2014. 199 p.

Új sorozatot indított útjára a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. A sorozat kezdeményezője, ötletgazdája az egyesület elnöke, Örsi Julianna, aki egyben a kötet szerkesztését is magára vállalta. A nagyszerű kezdeményezés alapját a Gyárfás István (1822–1883) tiszteletére 2003-ban megrendezett emlékkonferencia jelenti. A konferencia előadásaihoz jó érzékkel csatlakoztatta a szerkesztő Gyárfás jászkunsági kutató elődeinek bemutatását. Az ötlet megvalósítását elősegítette, hogy engedélyt kapott Kőhalmi Horváth Péter (1756–1829) és Jerney János (1800–1855) kutatói tevékenységéről korábban már megjelent tanulmányok ismételt közreadására. Ezáltal az olvasók egy kötet keretein belül tájékozódhatnak a jászokra és kunokra, a Jászkun Kerületre vonatkozóan a Jászkunság három tudós egyéniségének munkásságáról. A sorozat figyelemfelhívás a tudós életutak megismerésére, első kötete betekintést ad a 18-19. század tudományos közgondolkodásának, kutatói mentalitásának alakulásába. Szabó László sorozatnyitó tanulmánya a Jászkun Kerület első történetírójaként országosan számon tartott kőhalmi Horváth Péter pályafutását mutatja be. Szabó László – akit méltán sorolhatunk a Jászkunság tudósai közé – kifejti, hogy Horváth Péternek és a kor elsősorban jogászi képzettségű tudósainak történeti munkái, – amint ezt a jászberényi gimnázium igazgatói tisztét is betöltött Horváth vallotta – „mellékfoglalkozásként" születtek. Horváth Péter 1785-től a Jászkun Kerület másodjegyzője, 1807-től nádori alkapitánya volt. Horváth 1802-ben latinul írott munkája 1823-ban *Értekezés a kunoknak és jászoknak eredetekrül, azoknak régi és mostani állapotjukrul* címmel magyar nyelven is megjelent. A mű megszületése a kerületek közigazgatási tisztségviselőjének abból a törekvésből fakadt, hogy feltárja a jászok és kunok kiváltságainak történetét, indokolja azok jogosságát.

A Jászkunság másik tudósa, Jerney János bölcsészeti és jogi tanulmányainak birtokában 24 évesen nyert kinevezést a Jászkun Kerület tiszteletbeli alügyésze posztra. Első életrajzírója Gyárfás István volt, a kötetbeli tanulmány azonban Péter László tollából született. Péter László filológiai pontossággal kíséri végig Jerney életútját gyermekkorától az akadémikusi rang elérésig, majd haláláig.

Az olvasó előtt feltárul, milyen hatással voltak Jerneyre a keletkutatók, Kőrösi Csoma Sándor példa adása, és megtudhatjuk azt is Jerney miként hatott Horváth Mihály történetírói munkásságára. Keleti utazásai során Jerney eljutott Odesszába, ahonnan hírt adott a múzeumban látott, általa magyar ősök ábrázolásainak vélt kőszobrokról, ezt a szobor típust *kamennaja baba* néven ismerjük, s a kunok történelmi tárgyi emlékei között tartjuk számon. 1844-ben Jerney eljutott a csángók közé, Klézsén a népköltési gyűjtést végző Petrás Ince János lelkipásztor vendégszeretetét élvezte. Mélységes együttérzéssel viseltetett a moldvai magyarok hányatott sorsa iránt, számukra magyar nyelvű könyveket kért az Akadémiától, de azok szétosztását a román hatóság megakadályozta.

A tanulmány bemutatja Jerney kutatói munkáját, tudományos eredményeit, amit szembetegsége miatt rövidre szabott tudósi pályafutása alatt véghez vihetett.

A kötet többi tanulmánya a 2003-ban megrendezett Gyárfás István emlékkonferencián elhangzott előadások közreadása. Örsi Julianna két tanulmánya Gyárfás kutatói életpályájáról és családtörténeti kutatásairól ad áttekintést. Írásaiban eddig ismeretlen, vagy alig ismert levéltári forrásokra is támaszkodik, közülük többet olvasható képmellékletként láthatunk a kötetben. Bagi Gábor két tanulmánya Gyárfás történeti kutatásait elemzi. A szerző külön tanulmányt szentel a Jászkunság történetét monografi-

kus igénnyel feldolgozó köteteknek, melyek sok tekintetben forrásműnek tekinthetők és külön tanulmányban elemzi Gyárfás Jászkunságon kívüli történeti kutatásait.

Gyárfás tudományos érdeklődése során két népcsoporttal foglalkozott behatóan, a jászokkal és a kunokkal. A jászokról írottakról Selmeczi László tollából olvashatunk. *Gyárfás István nagykunsági topográfiai és régészeti ismereteiről* Pálóczi-Horváth András ír, Vásáry István tanulmánya pedig Gyárfás Istvánnak a kunok nyelvéről alkotott vélekedését cáfolja. Gyárfás jogászi tudományos érdeklődését Nagy Janka Teodóra, a Jászkun kerület közigazgatásában végzett munkáját és az eközben megszerzett jászkun történelmi ismeretek hatását a tudósi tevékenységére Bánkiné Molnár Erzsébet mutatja be. A felsorolt szerzők mindannyian kiemelik Gyárfás István munkásságának tudománytörténeti jelentőségét.

Tudománytörténeti jelentőségű, hogy Gyárfás említett monografikus igényű forráskiadványa *A jász-kúnok története* több száz olyan oklevelet közöl, amely időközben megsemmisült, melynek szövege csak Gyárfás közléséből ismerhető. Munkásságának ez a legmaradandóbb része. Selmeczi László hívja fel a figyelmünket arra, hogy már csak Gyárfás közléséből ismerhetjük annak okleveles bizonyságát, hogy a jászok a 14. század első éveiben Magyarország lakosai voltak. Neki köszönhetjük a jászok székének, korabeli közigazgatási és jogszolgáltatási egységének Berényszék elnevezését. Ő találta meg azt az oklevelet, amely a kapitányi tisztség öröklési rendjéről tájékoztat. Selmeczi megállapítja, hogy Gyárfás a jászok hazai történelmének feltárásával kapcsolatban oly sok eredményt ért el, ami mellett eltörpülnek tévedései. A tévedések feltárása azonban éppúgy a tudomány feladata, mint az eredmények elismerése.

A tanulmányírók (Selmeczi, Pálóczi-Horváth, Bagi, Vásáry) keresték az okát, mi vezette Gyárfás kutatásait őstörténeti és nyelvészeti megállapításaiban tévútra, milyen tudós példaképek hatottak rá, illetve miként befolyásolta következtetéseit a korszellem, a tudományos közélet akkori állapota. Ezek a vizsgálódások alkalmat adtak szerzőinknek, hogy felvázolják a történeti és nyelvészeti kutatások magyarországi művelőinek munkásságát, tárgyilagosan vizsgálva eredményeiket és tévedéseiket.

Vásáry István nyelvész következetes elemzése ismételten bebizonyítja, hogy Gyárfásnak a kunok nyelvéről írott megállapításai – mi szerint a kunok magyar nyelvűek lettek volna – teljességgel tévesek. Gyárfás vélekedése már monográfiájának megjelenésekor is elavult nézet volt – írja Vásáry. Tévedésében közrejátszott a hibás minták követése, például az őstörténettel is foglalkozó Horváth István hatása, valamint a nyelvészeti tudományokban való képzetlensége.

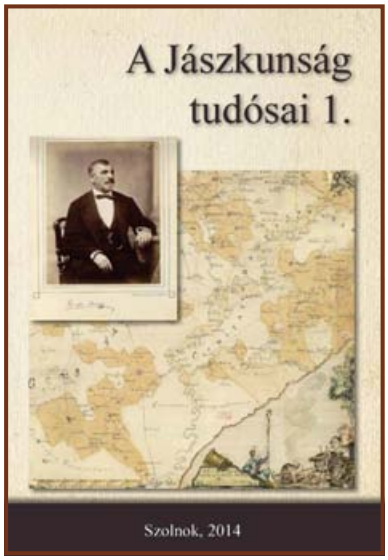

Gyárfás tudósi szemléletének kialakulásával a reá hatással bíró kortárs kutatók munkájának megismertetésével Bagi Gábor említett két tanulmánya is részletesen foglalkozik. Nagy Janka Teodóra és Bánkiné Molnár Erzsébet tanulmányaiból megtudható, hogyan épültek be a gyakorlati munkában szerzett tapasztalatok Gyárfás tudományos tevékenységébe. Gyárfás írásai nem elvont elméleti fikciók (kivételt képeznek a teljesen téves őstörténeti és nyelvészeti írásai). Gyárfás mindazt, amit a jászkunok történetéről, birtokviszonyairól, bíróságairól vagy éppen az árvaügy kezeléséről leírt, a Jászkun kerületben végzett jogászi és tisztségviselői feladatai során megszerzett tapasztalataira építhette. Elmondhatjuk, bár nem volt jászkunsági születésű, élete egybeforrt a jászkun történelemmel, birtokolta a jászkun sors teljes mértékű ismeretét, értve ezen a jászkunsági levéltárak dokumentumainak, a jászkunsági emberek életének és mentalitásának ismeretét egyaránt. A Kerti Gazdaság és a Falusi Gazda hasábjain közzé tett javaslatait is a saját halasi gyümölcsösében szerzett tapasztalatai alapozták meg. Simon András leírja, hogyan, miként kötődött Gyárfás gazdászati tevékenysége Kiskunhalashoz. Kiskunhalason emléktáblák, szobrok, intézmények őrzik Gyárfás István emlékét, erről Szakál Aurél tájékoztatja a kötet olvasóit.

Örsi Julianna kutatásainak hozadéka, hogy forrásközlésként olvashatjuk Gyárfás István önéletrajzát, melyet 1882-ben maga írt az Akadémia számára. A kötet záró irodalomjegyzéke a Fekete Dezső által készített Gyárfás István munkásságát feltáró bibliográfia, amelyet Gyarmati Andrea frissítő szerkesztésében olvashatunk.

Köszönet a precíz bibliográfiáért, hiszen az 1983-ban megjelent füzet ma már alig hozzáférhető, s az átszerkesztés és a tételek részletesebb kifejtése nagyon hasznos lehet a további kutatásokhoz. A tanulmánykötet elolvasása után úgy gondolom, A Jászkunság tudósai 1. kötetét mindazok számára ajánlhatom, akik szeretnék megismerni a 19. századi Magyarország, és benne a Jászkunság tudományos közéletét, kiemelten Horváth Péter, Jerney János és Gyárfás István kutatásait. Igaz, több vonatkozásban téves következtetésre jutottak, de tévedéseik eltörpülnek eredményeik mellett. Olyan tudós egyéniségei ők a Jászkunság történetének, akiknek munkásságát ismernünk kell, s akiknek személyes példa adására, eredményeire a kutatók ma is építhetnek.

Elismerve a szerkesztő nagyszerű kezdeményezését, és áldozatos munkáját, szeretném figyelmébe ajánlani, hogy feszesebb szerkesztéssel, s némi szigorral a szerzők irányában az életrajzi ismétléseket csökkenteni lehetne a jövendőbeli kötetekben. Bízom benne, hogy a sorozatnak mielőbb lesz folytatása, hiszen számos tudós egyéniség kötődik a Jászkunsághoz, akiknek munkásságát alaposabban ismernünk kell.

Bánkiné Dr. Molnár Erzsébet
ny. levéltáros-történész

Oszét költő kapta a Balassi Bálint-emlékkardot

Ebben az évben a 19. alkalommal került átadásra a Balassi Bálint-emlékkard, amely elismerés a 16. századi Európa magyar költőóriásának, Balassi Bálintnak állít méltó emléket. Február 14-én a budapesti Gellért Szálló Gobleine-termében – immár 19. alkalommal – került sor az emlékkard ünnepélyes átadására, amelyet most is egy magyar és egy külföldi (idegen anyanyelvű) költő vehetett át. A 16. századi magyar végvári szablya mintájára kovácsolt, míves szablyát ez alkalommal Kiss Anna József Attila-díjas költő, és a külföldi műfordítók közül a Vlagyikavkázban élő, oszét Muzafer Dzaszohov irodalmár kapta munkásságának elismeréseként.

Hortiné dr. Bathó Edit múzeumigazgató, Muzafer Dzaszohov oszét irodalmár és Borbás Ferenc jászkapitány a Lehel kürtje előtt. Fotó: Banka Csaba (Új Néplap)

Muzafer Dzaszohov munkásságát Kovács J. Béla irodalomtörténész, a Jászok Egyesülete tagja méltatta, amelyet mellékelten közzé is teszünk:

„Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy Muzafer Dzaszohov, oszét nevén Dzaszohti Muzafer laudátora lehetek.

Muzafer Szozirikoevics Dzaszohov a mai oszét irodalom kiemelkedő alkotója, költő, író, műfordító, újságíró, szerkesztő, Hetagurov-díjas, hazáját, népét gyengéden, odaadással és önzetlenül szerető ember és hazafi, aki nemcsak a hetvenedik születésnapján odaítélt tiszteletbeli címe szerint, hanem a szó valódi értelmében is „Oszétia népi költője”.

Történelmük során úgy alakult, hogy a magyarok és az oszétek évszázadok mélyétől egészen a jelenünkig kapcsolatot tartanak fenn, erről a folklór, az etnográfia, a nyelv- és a történettudományok adatai is regélnek. Kézai Simon krónikaírónk, a Gesta Hungarorum szerzője szerint a magyarok ősatyjai, Hunor és Mogor az alán fejedelem, Dula lányait rabolták el, s vették nőül, tehát a magyarok ősanyja alán nő volt. Az oszétek pedig, akik a jászokkal együtt az alánok utódai, a magyarokat tréfásan unokatestvéreiknek nevezik. Alán jövevényszavaink a hajdani egymás mellett élés ékes bizonyítékai. A jászok, akiket a történelem vihara elszakított oszét testvéreiktől, egészen a 15. századig őrizték alán anyanyelvüket. A 15. századból származó jász nyelvemlék az oszétek számára is becses dokumentum.

Ma is úgy kívánnak jó napot, ahogyan a glosszáriumban áll: Da ban horz! A magyar-jász-oszét kapcsolatok szerencsére az utóbbi évtizedben megélénkültek. Ez abban a korban, amikor a népek közötti viszálykodások tetőfokra hágtak, s mindegyik kontinensre kiterjedtek, politikai jelentőséggel is bír. Bizonyítéka ennek ez a rendezvény is.

Dzaszohti Muzafer 1937. január 9-én Észak-Oszétia Ardoni járásának Krasznogor falujában született. Édesapja nem tért haza a háborúból, édesanyja 1954-ben munka közben a mezőn halt meg. Költőnk az Észak-Oszétiai Állami Pedagógiai Főiskolán szerzett oklevelet.

Neve az oszét irodalomban elsősorban költőként, prózaíróként és műfordítóként ismert. Eddig húsznál több könyve jelent meg. Puskin, Lermontov, Tolsztoj, Turgenyev, Csehov, Suksin, Ajtmatov, Omar Hajjám, Shakespeare, Merimée, Zweig, Saint-Exupéry, Steinbeck művei mellett Balassi Bálint verseit is oszétre fordította. Írásai számos nyelven, köztük – a jász Kakuk Mátyás tolmácsolásában – magyarul is olvashatók.

Első verseskötete „Az apák dicsősége” 1964-ben jelent meg. Különböző témájú és hangvételű verseket tartalmazott – a bölcselkedőktől a líraiakig s a gyermekversekig. Darabjait a sokszínűség, a szenvedélyesség, az igazságkeresés valamint a gondolatok gazdagsága jellemzi.

A kortársakról és a harcok hőseiről szóló versei közül több dalszöveg lett, mert annyira közel állnak a népköltészet formavilágához. A négysorosai és a prózai miniatúrái külön ciklusba sorolhatók. Bennük az emberi gyarlóságokat figurázza ki, s a lét rejtélyeire keres lakonikus válaszokat.

Ősi szokás szerint Muzafer Dzaszohov iszik a jászok kürtjéből. Fotó: Banka Csaba

A „Tavaszi csillagok”, „Az Urszdon partján”, „Az Oszét becsület”, „A testvér

szíve", a „Madártej torta", a „Mostani emberek" közös témája annak a nemzedéknek az élete, amelyik a negyvenes években apák nélkül, gondok és nélkülözések közepette nőtt fel, de a nehéz körülmények ellenére is megőrizte emberi tisztességét és méltóságát.

Az 1984-ben napvilágot látott „Ír völgye" c. verseskötetében a szűkebb szülőföldhöz való ragaszkodását fogalmazza meg, elmélkedik az életről, az emberi gyengeségekről, s a szerelem is helyet kap benne. A végén található a „Lehel kürtje" c. hosszabb elbeszélő költemény, amelyet jászsági élményei ihlettek. Négysoros verseit az 1964 és 1996 között írt „Ég és föd" kötet tartalmazza. A rövid népköltészeti forma lehetővé tette, hogy élesen és csattanósan fogalmazza meg mondanivalóját.

Az 1984 és 2000 között született „Koboszti erdő" természetből vett lírai hangvételű példázatai csendes meditációra hangolják olvasójukat.

„De a lélek nem öregszik" a 2005 és 2006 között írt verseit tartalmazza. A test fölött eljárt az idő, azonban a lélek fiatal maradt. Felemeli szavát a környezetpusztítás ellen, nyugtalanítja hazája jövője, eltűnődik egy-egy természeti jelenségen, elhatárolja magát a vagyont, kétes értékeket hajszoló kortársaktól, „az országpusztítóktól."

Küzd az oszét nyelv fennmaradásáért, nyugtalanítja az ifjúság szellemi és erkölcsi hanyatlása, s ezzel együtt az alkotó értelmiségnek az anyanyelv és az oszét értékek iránti közömbössége. Aggódik hazája jövőjéért, írja Oszétia c. versében, mert:

Az egykori „jelen" csak bajt hozott,
A mostani „jelen" sem szül holnapot.

A Balassi Bálint-emlékkard a 2015. esztendőben Oszétiába kerül. A kard szavunk alán jövevényszó, magyarul és oszétül egyformán hangzik. Balassi Bálint kardja mostantól alán földön is őrködjék a magyarok, jászok és oszétek felett, hogy megmaradjunk, a mostani jelenünknél szebb legyen a holnapunk."

Az ünnepséget követő vasárnapon Muzafer Dzaszohov úr Tajmurazovics Texov újságíróval együtt – Borbás Ferenc jászkapitány úr meghívására – Jászberénybe utazott, hogy meglátogassa a Jász Múzeumot. A jászok múzeumában egy kisebb csoport fogadta a vendégeket: Hortiné dr. Bathó Edit múzeumigazgató, Borbás Ferenc jászkapitány, Fábián Rigó Attila és a helyi médiák képviselői: dr. Körei Nagy Katalin, Banka Csaba és Erdei Gábor. Régi jász szokás szerint Borbás Ferenc jászkapitány a Jászkürt öblébe szorított ezüst pohárba töltött jóféle magyar borral kínálta a kedves vendégeket, akik szíves szavakkal köszöntötték magyarországi alán testvéreiket.

A múzeum kiállításainak megtekintése után rövid séta következett a város főterén, majd a Szikra Galériába vezetett útjuk, ahol Szikra István galériatulajdonos fogadta a jeles vendégeket, s nagy örömmel mutatta meg nekik „képzőművészeti kincseit." A napot egy finom estebéd zárta a Galéria éttermében, majd a vendégek búcsút vettek jász testvéreiktől.

A hétfői nap szintén tartogatott még örömteli meglepetést az oszét vendégek számára. Muzafer Dzaszohov úr 33 év után, Szekszárdon ismét találkozhatott egykori egyetemi társával, és barátjával, id. Szabó Gézával. A vendégek hétfőn éjjel utaztak haza, Vlagyikavkázba.

A Redemptio lap szerkesztősége szeretettel gratulál Muzafer Dzaszohov úrnak a magas kitüntetéshez, s további jó egészséget és sok sikert kívánunk!

Iris

Szégyenkő

Az értelmező szótár szerint: *„Nyilvános helyen felállított kőemelvény, amelyre a megszégyenítésre ítélteket állították."*

A 15. századtól vannak ismertetések a kalodánál és a pellengérnél enyhébb megszégyenítő módszerről. II. József (1780–1790) megszűntette a büntetés ezen módszerét. Halála előtt visszavonták vele összes rendeletét, de a szégyenkő intézménye mégsem tért vissza. Legtöbb helyen másodlagos beépítés sorsára jutott, eltűnt. Tudomásom szerint Kiskunhalason, Bugyin, Debrecenben, Szőcén és Nyárádszentmártonban található ilyen szégyenkő.

Tálasi István gimnáziumi öregdiáktársunk, a jeles néprajztudós Kiskunság című könyvében írja: A reformátusoknál régen szokás volt súlyos bűn esetén az „eklézsia megkövetése", mely a templomi szertartásba volt beillesztve. Ennek különösen megalázó formáját, a „szégyenkő kiállását" a felsőbb hatóságok a 18. végén eltiltják; egy Cseh István nevű kunszentmiklósi lakos ügyében jött leírat szerint: *„az Lelki Tanítóknak meghagyattasson, hogy ők az ollyas Ecclézia Büntetéseket, melyek ottan Szégyenkő kiállásának neveztetnek, akkor se engedjék meg, mikor az ollyas maga magát arra ajánlja, mivel egyenesen ellene vagyon az ő Felsége Kegyelmes Parancsolattyának."* (1787)

Jó emlékezetű Baksay Sándor református püspökünk 1878-ban építette a kunszentmiklósi parókiát, és annak udvarára feltehetően ő mentette át a szépen faragott mészkő oszlopot, különálló fellépő kőjével egyetemben.Későbbi lelkészeink gyermekei bizonyára jelentős hahotázás közepette „büntették" testvéreiket egy-egy csínytevés után, vagy csak úgy mókázásból. Így tehetett Vargha Tamás hét gyermeke, köztük Domokos, Balázs és Tamáska is, kik valamennyien híresek lettek foglalkozásukban. Bizonyára Mező Gábor tiszteletes gyermekei is jókat játszottak a szégyenkő tetején.Ők bizonyára nem rosszaságukkal érdemelték ki a szégyenkőre állást, de talán kívánatos lenne újra visszaállítani a megbélyegzésnek ezen módszerét, igen sokan rászolgálnának napjainkban is.

Faragott szégyenkő a kunszentmiklósi református templom kertjében
Fotó: Bathó Edit

Múltunk egy jelentős emlékét sikerült – nagy valószínűséggel – beazonosítani. Méltó, nyilvános, fedett helyen való elhelyezése kívánatos volna megóvása érdekében. Azért is, mert az összes ismert szégyenkő között a kunszentmiklósi messzemenően a legépebb és legdíszesebb.

Fülöpszállási Székely Gábor
helytörténeti kutató

A jászok vendége volt az iráni nagykövet

A Jászok Egyesületének tavalyi utolsó rendezvényén 21 perces filmet láthattunk Iránról. A film kiegészítéseként Morshedzadeh Mohammad Reza iráni nagykövet perzsa nyelven előadást tartott országáról.

Ebben utalt a múltra, a 12-14. századi nagy fellendülésre, amikor is hazája nagy tudósokat adott a világnak. Az 1979-es iszlám forradalmat megelőző kétszáz év viszont egyfajta stagnálást hozott, aminek oka a folyamatos önkényuralom volt. A forradalom győzelme után viszont a tudományos és technológiai fejlődés sarkalatos kérdésé vált, de mindig a függetlenség kérdésével összekötve.

Az elmúlt két és fél évtizedben Irán fejlődése nagyon felgyorsult. Nagy eredményeket ért el az ország az orvostudomány, az űrtechnológia, a nukleáris technológia, a nanotechnológia, az őssejtkutatás területén, a mérnöki infrastruktúra fejlesztésében. Mindezt pedig erős nemzetközi politikai nyomásgyakorlás és szankciós körülmények közepette, azaz gyakorlatilag a hazai kutatók munkája révén. Iránban fejlesztettek ki először növényi eredetű gyógyszert az AIDS gyógyítására, és szép eredményeket értek el cukorbetegségből eredő lábszárfekélyek gyógyításában, a csontvelő átültetésben, a rák gyógyításában, továbbá bio-implantátumok alkalmazásában. A vakcinák termelésében Irán az első helyen áll a térségben.

A nyolc évig tartó iraki-iráni háború előtt Irán fegyverzete nagyon alacsony színvonalú volt. Most tengeralattjárók készülnek az országban, a leggyorsabb rakétákat gyártják, Irán a világ hat azon országa közé tartozik, amelyek képesek voltak műholdat felküldeni a világűrbe.

A szankciók és a külföldi nyomásgyakorlás ellenére Iránban tudományos reneszánsz bontakozik ki. A mérsékletesség és a józanság politikájának eredményeként az iráni nagykövet országát jelenleg a térség legstabilabb országának látja.

Dr. Dobos László, a Jászok Egyesülete ügyintézője és Morshedzadeh Mohammad Reza iráni nagykövet. Fotó: B. M.

Hogy ezt a magyarok is megtapasztalhassák, iráni látogatásra invitált minket, amikor is magunk is érezhetjük 75 milliós népének vendégszeretetét. Iránnak saját elhatározásából, szorgalmából sikerült elérnie, hogy saját lábán álljon, és nem engedi meg, hogy külföldi hatalmak beleavatkozzanak az ország belügyeibe, vagy, hogy beleszóljanak abba, mely országokkal akarjon baráti kapcsolatokat fenntartani.

Végül a nagykövet örömét fejezte ki a jászok és az iráni nép közös gyökerekből fakadó jelenkori baráti kapcsolatáért.

Bognár Mária
újságíró

A legelső karcagi ferdinánd recept

A fredinándot manapság ismét az ünnepi asztal elengedhetetlen részének tartja sok karcagi család. Nem múlik el névnap, születésnap sok családban a nélkül, hogy ez a tésztaétel ne kerülne be az ételek sorába. Manapság ismét reneszánszát éli a lakodalmi vacsorák körében is. Nem véletlen, hogy a ferdinándot felvették a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Értéktárba.

A hajdúböszörményi Civilek a Lakóhelyért Egyesület megpályázta a „ferdinánd tekercs" védjegyhasználati jogát, amelyet a Vidékfejlesztési Minisztérium 2013-ban oda is ítélt a társaságnak, holott az elnök is bevallottan Karcagon evett először egy Birkafőző Fesztiválon, ahol nagyon ízlett neki. Sikertelen próbálkozások után tudták csak elkészíteni a böszörményiek. Magyarán azt se tudták mi fán terem. Az egyesület eddig 13 védjegyhasználati jogot szerzett meg, és ennek kevesebb, mint fele viseli csak a böszörményi előnevet.

A ferdinánd azonban nem volt mindig tősgyökeres nagykunsági és karcagi étel, csak a huszadik század elején vált ismertté, elismertté. Írásos említése 1929-ből való, amikor Szentesi Tóth Kálmán Karcag város egykori polgármestere a „Lakodalmi szokások a Nagykunságon" című munkájában így ír. *„Ma már ritkán fordul elő, hogy a lakodalmi vacsora csigalevessel vegye kezdetét. Rendesen birka és borju, vagy malac paprikás az első étel, gyakori mind a három, amely után aranygaluska és rétesek következnek. Legujabban ugynevezett Ferdinándi tészta."* Tehát jóval az első nagy világégés után van tudomásunk róla, hogy a ferdinánd megjelent a karcagi lakodalmi ételek sorában. Ez az irányzat jól megfigyelhető az egész magyar nyelvterületen, ekkor, a huszadik század első harmadában terjedtek el országszerte a különféle torták és cukros sütemények. Ezek szorították ki a korábbi hagyományosnak tekinthető zsírban sült tésztákat, a fánkot, csőregét, a *zsírbansültet.*

Hogy miként került hozzánk ez a mára már teljesen karcagivá lett sütemény? Ezt mondta el nekünk Vargáné Elek Mária. *„A ferdinánd történetét édesanyámtól (V. Berczi Julianna)*

hallottam. 1923-ban, mikor a nagymamám (Örsi Tóth Lajosné, L. Nagy Mária) testvére, Örsi Tóth Mária és B. Kiss János az esküvőjüket tartották, édesanyám akkor kilenc éves volt, és mindenki nagyon-nagyon csodálkozott, amikor éjfélkor, vacsoránál felszolgáltak egy különlegességet. Mert azt mondta édesanyám, hogy ő nagymamája mellett ült, aki nagyon nagy gazdaasszony volt, mégsem ismerte, de még a közelükben sem tudták. Mindenki találgatta, hogy mi lehet ez a sütemény. Tulajdonképpen ez volt a ferdinánd, amit az esküvői vacsora után szolgáltak fel. És később tudta meg édesanyám, hogy ennek a tésztának a receptjét Nagy Bálintné Mile Mária hozta Felvidékről, aki a vőlegény édesanyjának (B. Kiss Jánosné Balogh Sára) volt a barátnője. Mile Mária is nagy gazdaasszony hírében állt, és ő készítette el az esküvői vacsorára egyforma, másfél literes lábasokba. Azóta a családunkban megvan a recept és azután sütjük mi is ezt. Így hallottam édesanyámtól, hogy Karcagon akkor készítették először. Hogy valóban így van-e nem tudom, de édesanyám így mondta. Örsi Tóth Máriának a könyvét én örököltem. Én is nagyon szeretek sütni és rám hagyatékozta. Ez az ő kézírásával van. Innen lett divat a városba. Mondják azt is, hogy darázsfészek, de ez nem darázsfészek, mert abba tesznek diót is, teljesen más recept. Az is elterjedt a családban, hogyha valamilyen alkalom volt, vendég érkezett valahonnan biztosan megsült, mert különlegesség volt, nagyon finom volt. Ha nagyobb esemény volt, akkor a családból összeszedték a másfél literes lábasokat, hogy eleget tudjanak sütni. A lábasok alján mindenkinek megvolt a tulajdonjegye, amiről megismerték, melyik kié. Olvastam valahol, hogy királyok étkének is nevezték ezt a süteményt. Valóban akkor került-e, 1923-ban Karcagra nem tudom, a mi családunk és a gazdacsaládok voltak ezen az esküvőn de, itt mindenkinek szenzációnak számított. Én úgy gondolom, el lehet fogadni."

Az anyakönyvi bejegyzés szerint maga az esküvő és a lakodalom 1923. március 10-én volt. Ez a nap tehát a karcagi ferdinánd születésnapja, amikor B. Kiss János földbirtokos (szülők: B. Kiss János és Balogh Sára) elvette nőül Örsi Tóth Máriát (szülők: Örsi Tóth Lajos és L. Nagy Mária). Az esemény fényét jelzi az is, hogy tanúként Hemző Lajos főgimnáziumi tanárt és Török Vince református lelkészt kérték fel, aki az esketést is végrehajtotta. Tehát a fenti adatok megerősítik azt a feltételezést, amelyet immár bizonyossá vehetünk, hogy a ferdinánd 1923-ban készült először a városban.

Az ételek nevében leginkább a fölrajzi környezet debreceni páros, kolozsvári szalonna, pozsonyi kifli stb.), vagy a legjellegzetesebb alapanyag jelenik meg kapros túrós rétes, káposztás hús, fogoly pecsenye stb.), de arra is van példa, hogy személynévi eredetű: Dobos torta, Gundel palacsinta. Ezeket általában készítőjük, kitalálójuk után nevezték el. A ferdinánd nevének eredete homályba vész. Talán Ferenc Ferdinánd trónörökös ihlette meg a cukrászmestert, aki először elkészítette. Számtalan példa van rá, hogy némely étel egy-egy híresség nevét viseli pl. Rigó Jancsi, Székely gulyás, Ujházy tyúkhúsleves, Esterházy rostélyos stb., amelyet a szakács, vagy cukrászmester tisztelete jeléül nevezett el a vendégéről.

Tehát az első karcagi ferdinánd receptet Nagy Bálintné Mile Mária hozta Karcagra 1923-ban. Ezt sajnos nem találtam meg, de egy közel egykorú, vagy valószínűleg teljesen egyidős kéziratos süteményes könyv megőrizte ezt a receptet.

A könyvecske tulajdonosa B. Kiss Jánosné Örsi Tóth Mária volt, aki 41. sorszám alatt jegyezte fel a „ferdinánd tészta" receptet, amely a következő: *„5dl cukros tejbe 3dkg élesztőt felkelesztünk. 50 dkg lisztet 6 tojás sárgáját, 5dkg vajat, sót rétes tészta lágyságúra gyúrjuk vagy kavarjuk. 20 dkg vajat 20 dkg vaníliacukorral habosra kavarunk. A tésztát elnyújtjuk késfok vékonyra, rákenjük a habot, felgöngyöljük, rövidekre vágjuk. Lábasba állongatva szépen megkelesztjük. Sütés közbe vaníliás cukros tejszínnel meglocsoljuk."*

A fenti receptben két érdekességgel is találkozhatunk, a későbbiekhez képest. Egyrészt maga a tészta vastagsága, ami a késfok vékonyságot illeti. Ezt máshol mindenütt ujjnyi vastagra nyújtották. Illetve nem szerepel benne a kikent cukorral meghintett lábas sem. Nyilvánvaló, hogy mint, minden ez is változott az idők folyamán.

Örsi Zsolt muzeológus

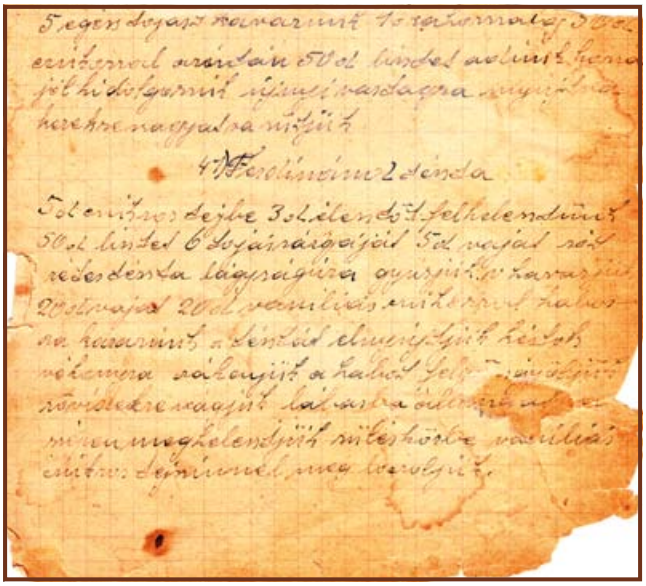

A ferdinánd első karcagi receptje

Az a „híres" karcagi ferdinánd

IRODALOM

T. Bereczki Ibolya: Népi táplálkozás Szolnok megyében. Debrecen, 1986

Könyv a jászsági tanyavilágról

A Jász Múzeumért Alapítvány 2014 december elején jelentette meg Szabóné Taczman Mária – Velkeiné Pócz Ilona: Élet Peresen és Felsőmuszajon című könyvét a Jászsági Füzetek 52. köteteként. A könyv ünnepélyes bemutatóját december 16-án tartották a jászberényi Ifjúsági Házban népes közönség részvételével. A kötetet dr. Praznovszky Mihály, a Petőfi Irodalmi Múzeum nyugalmazott igazgatója ajánlotta az érdeklődők figyelmébe, aki egyetemi iskolatársa volt az egyik szerzőnek, Szabóné Taczman Máriának. A továbbiakban közöljük Praznovszky Mihály fordulatokban gazdag, élményszerű könyvbeajánlását:

„Vajon miért én? – kérdezik a helyiek. Hiszen annyi nálamnál több itt élő kiválóság van, aki szólhatna e könyvről. Talán, éppen mert messziről jött ember vagyok, mert nekem a tanya a magyar romantikus elképzeléssel egyenlő. Egyedül álló fehér falú ház, mellette ólak, istállók, gémeskút, akácfákkal körbevéve, homokos hepehupás út – messze tőle távol egy másik, egy harmadik, valahol egy város templom tornyai emelkednek s közben a jön a délibáb, igazán festői, igazán látványos, igazán urbánus – csak éppen semmi köze a valósághoz, ez nem más, mint egy festmény, amelyet látunk a múzeumban, vagy egy szép tájkép, amit látunk a vonatból, autóból, elsuhanunk előtte s csak ez a szép festői látvány marad meg, de maga a valóság egészen más.

Amikor Taczman Mária megkérdezte mit írjon a meghívóra, hármat javasoltam: írja azt, hogy történész. Az mégis jól mutat, noha nemigen gyakorolom már ezt a szakmámat. A tanya a magyar történelem része, vagy maga a történelem. A könyvben is nézzék csak meg: itt a teljes huszadik század, sőt az ősök felvillantásával visszalépünk a 19 századig s a legmesszebb egy pillanatra elénk lép 48-49 is. De a múlt század: az első világháborús képek is idézik, feszesen álló vitézek, még a csata előtt, vagy már „urlaubon" otthon s mellükön kitüntetés – ennek száz éve. Érdekes módón a kommünről, 19-ről nincs emlék s az azt követő évtizedéről sem lényeges, mert a tanyai élet a maga ritmusával élt, a létezés mindenapjait nem törték meg a fővárosban vagy nagyvárosokban folyó aktuál politizálások, csak a világégések, mint a II. világháború. Ez van legközelebb, erre van a legtöbb emlék, közvetve és közvetlenül a férfiak hadba vonulása és elvesztése, a hadifogság, az otthonmaratottak sorsa, az éhezés, a dupla erőfeszítés a megmaradásért, és az oroszok: a bennünk feszülő félelmet már ki lehetett mondani s most ebben a könyvben ki is mondják, hiszen beenne, van az erőszak, a fosztogatás, a gyilkolás s benne 1956 is mint történelem: ki hogyan élte meg, mit látott – a sokkhatás a jászberényi égő templom – sokszorosan fájdalmas képként véződött belé-jük. Majd a legfájdalmasabb a téeszesítés, amely egyenesen vezetett a tanyák elpusztításához, elpusztulásához. Hány ember meséli el, miként siratták a szó

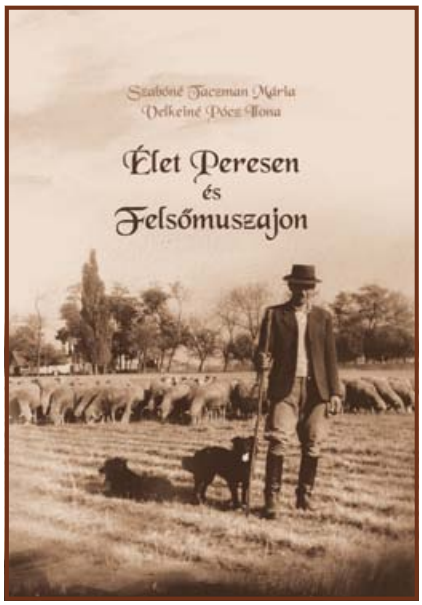

szoros értelmében a beadandó állatokat, a lovakat, teheneket, szekereket. Miként halt bele egyik-másik öreg, aki kibírta a háborút, de ezt nem s miként mentek el a tanyáról, mert itt élni már nem lehetett az új nemzedéknek. Felszívta őket a város és a nagyváros, a munkahely, mert élni kellett, s az eltelt évtizedek, amikor a tanyák romokba dűltek, ellepte a gaz a helyüket, falak sem maradtak, s amikor mentek most keresni az emlékek helyét, csak a gazt látták, még egy rom sem maradt.

S az utolsó évek, amikor próbálják megmenteni, ami maradt, ha nem is tartós otthonnak, de emléknek, köztük a kápolna megújítása, melyet persze többször is kirabolnak, de továbbra is a tanyai közösséget, megszervező lélekintézmény marad.

Aztán azt mondtam Máriának azt is írhatja: irodalomtörténész, mert annak is izgalmas könyv, ne értsék félre, nem irodalmi szempontból, de annak is igényes, a jól megfogalmazott írások helyenként szívszorítóak, van benne néhány dolog, ami mondhatnám, ehhez a megközelítéshez viszi a könyvet. A legfontosabb az iskola: egyfelől a tanyasi iskolák, ahová jártak a már idősebb beszélők, a tanítók, akikre név szerint emlékeznek, az összevont osztályokban megszerzendő tudás, a diákcsínyek, a hajnali kelés, a sárban, vízben, fagyban, porban bejárás s néha nem bejárás. S milyen volt akkor a gyerekek élete?

Ahogyan olvasom csupa szépség, melegség – miközben a városi gyerek hétkor kelt, hogy beérjen az iskolába, ők meg hajnali ötkor, a csizmát letették valami rokonnál s cipőre váltottak, majd a tanulás után ugyanúgy vissza. Ők csak a gyerekek…és a felnőttek? Kosár a hátra s irány a város piaca, a megrendelők, tíz km oda, tíz vissza teherrel a vállon, kézben.

Az iskola és a kápolna – ez volt a peresiek és a muszajosok két éltető eleme, mondhatom a magyarságukhoz, a hitükhöz és az őseikhez való rendkívül erős kötődés, a megmaradás ereje, az iskola és hatása: a színjátszó kör, a tanító szerepe az emberek életében, az írástudó szerepe a kérvény, panasz stb. megírásában, a tanácsadás, az eligazítás az élet dolgaiban, a tanyasiak igénye, gyermekeik iskoláztatása 45 után, és a tehetség. Csak nézzék meg a beszélgetőket, mind tisztességes, becsületesen a munkát szerető és mindig elvégző ember lett. A tanya nem bezárt világ, nagyon sokan törtek ki: tanítók, vállalkozók, műszakiak, újságírók stb. lettek belőlük.

Könyvtár az iskolában, az olvasás, idegen szavak: gajmó, brungattyú, matyó, suszkó, puttonykas egy-egy tárgy, ami maradt az ősöktől. Névtanilag is érdekesek pl. dülőnevek: Csák dűlő, Villanykarós dűlő, Vakdűlő, Gyilkos dűlő, Sáta rétje, Paphát, Sárgaföldes gödör, Nyárfás gödör, amelyben teknőn csónakázni lehetett, vagy a ragadványnevek: komputer, taxi mari néni, az állatnevek, a népszokások leírása, a közös éneklés lakodalomban, keresztelőn, vagy csak együtt. Vannak itt dalszövegek, vőfélyszövegek – minden. És az élet ünnepei, amit láttam ebben a könyven, két dologra szívesen emlékezik mindenki: az egyik a disznótor, az évet lezáró nagy közösségi esemény, a másik a búcsú,

amely most új erőre kapott, sőt a kápolnában már ismét kereszteltek. A búcsút mindenki emlegeti, a készülődést, a főzést, a vendégek érkezését, a közös éneklést, és még sok közösségi összejövetelt, amelyen énekelnek, mesélnek, beszélgetnek, tréfálnak, fiú-lány kapcsolatok alakulnak ki, szerelmek, házasságok jönnek létre.

A Húsvét, a kukoricatörés, és a tél élménye, a küzdelem hóval, a kora esti lefekvés, a mesék, a kemence tüzének fénye – mai gyermekek már tüzet sem látnak lobogni.

A harmadiknak azt írtam csak annyit írj: bemutatja Praznovszky Mihály ő maga. Gondoltam olyan híres vagyok ezen a tájon, hogy a nevem hallatára százak indulnak meg a bemutató felé, de még inkább arra gondoltam, hogy ez a könyv nekem személyes ügyem is egyfelől, hiszen gyermekkoromat magam is egy tanyán töltöttem, mármint a nyarait, a keresztszüleimnél, messze a várostól, de egy hegyen Nógrádban. A városból cipeltük a súlyosan nehéz kenyereket, pl, teheneket gondoztunk, ittam esténként az istálló küszöbén a meleg, habos tejet egy szelet kenyérrel, kifeküdtünk a pajtába aludni a friss széna tetejére, amikor a keresztapám mesélt a felettünk lévő csillagos égről s mentünk szénát forgatni, villázni, behordani, szamaras kocsit hajtani. Másfelől egyszer jártam a peresi tanyán is Taczmanéknál, annak is külön története van. Vándordiákként ott ért a vihar, egy birkaakolba szorultam be éjszakára, nem tudom ki ijedt meg jobban, a juhok, a pásztorok vagy én. Reggel ötkor már ott voltam Marikáéknál. Taczman bácsi vizet húzott, majd belejtette a vödröt a kútba, amint meglátott. Aztán ágyat vetettek s valami nagy dunnára emlékszem, amit rám terítettek. Különös pillanatokat kaptam én akkor a tanyai világból és lélekből, ami most vált teljessé e könyv, e vallomások olvasása révén.

Mindenki emlékezik valamire: társakra, szülőkre, nagyszülőkre, árvaságra, egymást felvállalókra, mindenkiben ott a nosztalgia, a szomorúság és az öröm is.

Hogy még részesei lehettek ennek az életnek. Tudják, hogy ez már a múlt, bár még mindig lehetne a jelen is. Hiszen sokan megfogalmazták, a tanya keretet adott az életnek, ellátott mindenkit, a megtermelt javak az életet adták, oda nem kellett kukás autó, mert a javaknak körforgása volt, minden hasznosult. A takarékosság, a tanyai életben a minden felhasználható és felhasználandó, a betegségek legyőzése, orvos szinte csak a szüléshez jött ki, szükség volt az emberi ügyességre, az idősek tapasztalatának átadására, a generációk együttélésére, és a segítségre. A tanyasi ember soha nem hagyta el a másikat, itt a házasságok évtizedekre, azaz örökre szóltak. Hatalmas család-rendszerek alakultak ki, rokonságok, atyafiságok nemzedékeken keresztül.

A föld-szeretet, a mezőgazdasági munka leírása, a gyermeki lét szabadsága: a bújócskázás, a maguk készítette játékokkal a játszás, a játék során megtanult munkavégzés, az élet rendje, az állatgondozás, az aratásban való részvétel. És a tájélmény, mint a ház, az égbolt, de a virágok, a fák, a tücsökciripelés, az állatok hangja. Olyan természeti összesség, amihez hasonló nincs, és persze a csillagok látványa, a nap fénye és játékai, ha nem is mondják, de a teljes boldogság állapotában éltek, amikor a szegénység sem tűnt elviselhetetlennek.

Az idő megszépít – írta valaki, de nemcsak az idő – a lélek nemessége tette széppé az életet, mert az volt! Más azt írta: neki a tanya a szabadságot jelentette.

Senki nem beszél mellé ebben a könyvben, hiszen mindenki ismer mindenkit nemzedékekre visszamenően, minden leírt történet ismerős, elbeszélt, igaz – ami benne van az mind fontos, a személyes történelem, amelyből persze egy nagyobb közösség élete is kirajzolódik, vagy akár a hazáé is, néha csak pár sor, néha oldalak –, de mind fontos.

Mindenképpen ki kell emelnem a fotókat, egyfelől mert sok, vagyis van mit megmenteni, gondolom mindet beszkennelték s elhelyezik majd a múzeumban, mert ezek pótolhatatlanok – s a szerkesztők hitelét erősíti, hogy rájuk bízták, oda adták.

A könyv létrejötte sokban köszönhető a két szerzőnek-szerkesztőnek, akiket a legnagyobb dicséret illet meg, tudom mekkora munka volt megtartani az eredeti szövegeket, de mégis rövidíteni, amit a könyv terjedelme kívánt, s eljutni mindenkihez, szólásra bírni, talán kicsit segíteni is, mire vagyunk kíváncsiak – nagy ötlet az övék, fontos ötlet s ebből a könyvből még sok diák ír dolgozatot, s a tudomány számára is hasznosítható adalékokat tartalmaz.

A vallomás címekből egy novella áll össze: Hordozok magamban egy másik világot – Szerettem a tanyán élni – Nehéz, de szép évek, – A ragadós sár – Mezítláb az iskolába – Lovas szánnal utaztunk – A kemence melege – Becsületes, vallásos, földműves emberek voltak –Gyökereink – Az elmúlt idő számomra a szabadság – Kár, hogy kihalt a táj – Erről könyvet lehetne írni!

Hát a könyv elkészült, megírták, elmondták, megszerkesztették. Sokan már előfizettek rá – egészen biztos, hogy a megjelent 1000 példány is elfogy hamarosan, éppen ezért az én példányomat féltékenyen őrzöm s elteszem a könyvespolcom kiemelt helyére!"

Verselő jászok

ÉVSZAKOK

Egy táj, ami átlagos,
mi benne szép?
a tavasz, a nyár, az ősz, a tél.

Tavaszi langyos napsütésben
friss szellő fújdogál,
a fű között ide-oda hajlik
a sok színes virág;
közöttük bogarak és sokféle madár.
A hulló harmat azt mutatja,
egy kósza illat azt sugallja,
itt a tavasz, itt van újra!

Rózsaszín nyári hajnalon,
kékes párán tör át a napsugár,
ilyenkor lágyan simogat,
de ha magasra száll,
szikrázva ontja tűznyilát.
A levegőben por kereng,
estefelé szúnyogok hada,
lassanként leszáll
az enyhet adó nyári éjszaka.

Langyos őszi délelőtt,
a határban sárguló kukoricaszár,
a levegőben úszó ökörnyál,
rajta utazó pókcsalád.
Időnként meleg van még,
de nincsenek már nyári örömök,
egyre gyakrabban száll alá
alkonyatkor az őszi köd.

Télen, rövidebb pályán
jár körbe a Nap,
hiába fényes, meleget nem ad.
Csillogó téli éjszakán,
csikorgó hideg, fagyott némaság.
Lábad alatt roppan a hó,
s ahogy az eget bámulod,
milliárdnyi csillag fénye
hull vissza rád.

Járomi Sándorné

Laki Ida festőművész 94 éves

A rangos jász festőt, Laki Idát 94. születésnapján budai lakásán köszöntötte szülőfalujának küldöttsége.

Jászjákóhalma díszpolgárának az önkormányzat nevében Terjéki Tünde polgármester asszony, Forgács József képviselő és Fodor István Ferenc nyugalmazott polgármester virágcsokorral és a Jászsági évkönyv legújabb kiadásával kívánt boldog születésnapot. A Jászjákóhalmáról elszármazottak Baráti Társasága (JÁKOB) nevében Magyar Aliz ügyvezető virágcsokorral és tortával kedveskedett az ünnepeltnek.

Laki Ida születésnapjához kapcsolódóan a jászberényi Szikra Galéria január havi műtárgyaként az egyedi stílusú *A Tudás fája* című alkotását mutatta be. A kép az általa kifejlesztett, a nyomtatott áramkörök ábrázolásával kialakított ún. NYAK stílusban készült.

A művésznő képeinek reprezentatív gyűjteménye Jászjákóhalmán, a 2000-ben megnyílt Laki Ida képtárban található, és több festménye díszíti szülőfaluja közintézményeit is.

Bognár Mária újságíró

Laki Ida: A tudás fája (részlet). Fotó: B. M.

Szikra István bemutatja Laki Ida alkotását. Fotó: B. M.

Díjátadás a jászberényi keresztény bálon

Besenyi Vendel helytörténeti kutató és Borbás Ferenc jászkapitány
Fotó: Körei Nagy Kristóf

A jászkapitányok 2014-ben *Hit és Hagyomány Díjat* alapítottak, amelyet minden évben olyan személynek ítélnek oda, aki a hagyományőrzésben és a hitbéli tevékenységben is jeleskedik. Az ez évi díjat a jászberényi Nagyboldogasszony Főplébánia – február 14-én megtartott – XIV. jótékonysági keresztény bálján Besenyi Vendel helytörténeti kutató vehette át Borbás Ferenc jászkapitánytól. Gratulálunk a szép elismeréshez!

LAPZÁRTA

Rendszeres és alkalmi szerzőink figyelmébe ajánljuk, hogy a következő lapszámunk 2015 április végén jelenik meg.

A kéziratokat és a fotókat elsősorban CD-n és e-mailen legkésőbb 2015. március 31-ig kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe.

* * *

Lapunk megjelenéséhez az OTP Bank Nyrt. Jászberényi Fiókja és Kladiva Imre jászapáti címzetes apát plébános nyújtott támogatást, amit ezúton is köszönünk.

REDEMPTIO
A jász és kun települések honismereti lapja
Megjelenik kéthavonta
Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány
Felelős szerkesztő: Hortiné dr. Bathó Edit
A szerkesztőbizottság tagjai:
Bugyi Gábor, Farkas Kristóf Vince,
Kókai Magdolna
Előkészítési munkák: Bugyi Gábor
A kiadó és a szerkesztőség címe:
5100 Jászberény, Táncsics M. u. 5.
Tel./fax: 57/502-610
E-mail: jaszmuzeum@gmail.com
www.jaszmuzeum.hu
ISSN 1218-9553
Nyomdai előkészítés: ARTANDER Kft.
Nyomda: Signal-Print Kft. Jászberény
www.artander.hu – www.nyomdasz.hu